

José Sarrión
Gualda

L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona.

José Sarrión
Gualda

L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

**Institut de cultura ■ Seminari d'Història
de Barcelona**

Director:
Joan Fuster i Sobrepere

Secretaria:
Dolça Roca i López

Cap de programació:
Ramon Grau i Fernández

Coordinador de publicacions:
Daniel Venteo Meléndrez

Consell editor dels Quaderns:
Ramon Alberch i Fugueras (Arxiver en cap), Sebastià Riera i Viader (Arxiu Històric de la Ciutat) i Manuel Rovira i Solà (Arxiu Històric de la Ciutat)

© del text, José Sarrión Gualda

© de l'edició,

Seminari d'Història de Barcelona
(Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona)
Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona
Tel. 93 318 11 95
Fax 93 317 83 27
Email: shb@mail.bcn.es

Octubre de 2000

Disseny gràfic:
Ferran Cartes / Montse Plass

Traducció del castellà:
Servei de Llengua Catalana
(Universitat de Barcelona)

Fotomecànica i impressió:
Producció Editorial

ISSN: 1576-26-57

Dipòsit legal: B-41.589-2000

L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional

José Sarrión Gualda*

Introducció

El Reial decret de 20 d'abril de 1897 agregava totalment al terme de Barcelona, Gràcia, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu del Palomar, Sant Gervasi de Cassoles i les Corts; als quals seguien Horta (1904) i Sarrià (1921). El contingut d'aquest text correspon a l'exposició que vaig fer el desembre de 1997 al V Congrés d'Història de Barcelona (1997) dedicat al centenari de les agregacions municipals esmentades.

El 1820, el partit judicial de Barcelona no comprenia, en el seu àmbit jurisdiccional, ni tots els pobles del Pla ni només aquests, com veurem més endavant. Aquest principi constitucional d'organitzar en municipis molts pobles, recollit en la Constitució de 1812, no canvià substancialment al llarg de la centúria. L'existència d'un partit judicial amb capital a Barcelona impedí que el Pla quedés reduït a una mera unitat geogràfica, o a una comarca, en aquell temps desproveïda de qualsevol estructura administrativa i encara menys política, independentment del seu dret privat específic.

Per conèixer millor el procés d'agregació dels municipis del Pla, convé abans analitzar els principis constitucionals sobre el règim local espanyol, establert per les nostres constitucions del segle XIX; i aquest règim, com tots sabem, és únic i, per tant, uni-

* José Sarrión Gualda és membre del cos d'administradors civils de l'Estat i catedràtic d'història del dret a la Universitat de Girona.

forme per a tot el territori espanyol. Per això serà útil i profitós que repassem breument les nostres constitucions i lleis municipals del segle XIX, a fi d'entendre millor els processos d'agregacions municipals.

Ens serà suficient una repassada succinta, només en la mesura necessària als nostres propòsits i a l'assumpte que ens ocupa, sense aturar-nos gaire a estudiar el règim municipal implantat per l'Estat liberal. Alguns aspectes del municipalisme vuitcentista han rebut més atenció¹ i d'altres, com ara les qüestions de les alteracions dels termes municipals, sota la rúbrica de les quals es comprenen la creació i la supressió de municipis, l'agregació o la segregació de tot un terme municipal o d'una part per unir-lo a un altre, disposen d'escassa bibliografia, almenys des de la perspectiva historicojurídica. D'algun territori, com per exemple el català, se n'han ocupat més els geògrafs. Certament, hi ha més bibliografia sobre la divisió provincial,² i la diferència no és de-

1. L'elecció dels ajuntaments, la composició, les atribucions i el funcionament reben més atenció. Vegeu l'excel·lent monografia de J. GARCÍA FERNÁNDEZ, *Origen del municipio constitucional*, Madrid, IEAL (Estudios de derecho político), 1985. Aquest autor no toca la qüestió de l'alteració dels termes municipals. No només del punt de vista històric, sinó també dogmàtic, no sembla que aquest punt del nostre règim local hagi preocupat excessivament o hagi atret l'interès dels administrativistes en èpoques passades. Així, V. SANTAMARÍA DE PAREDES, *Curso de Derecho Administrativo*, Madrid, 1911 (7a ed.), no dedica ni una línia a aquest assumpte, tot i que altres administrativistes estudien la qüestió.
2. Sobre la divisió provincial, vegeu els treballs d'A. M. CALERO AMOR, *La división provincial de 1833. Bases y antecedentes*, Madrid, IEAL, 1987 i A. GUAITA MARTORELL, «La división provincial y sus modificaciones», dins *Actas del III Simposium de Historia de Administración*, Madrid, Instituto de Estudios Administrativos, s.d., pàg. 309-352. I darrerament J. BURGUEÑO, *Geografía política de la España constitucional. La división provincial*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1996, on el lector pot trobar una bibliografia completa sobre la divisió provincial d'Espanya o d'alguna comunitat o província, cosa que ens estalvia seguir la citació bibliogràfica. Sobre la creació i la supressió de municipis i l'alteració dels territoris municipals, i deixant de banda els estudis historicolegislatius, la bibliografia és ben escassa. Cita obligada i bàsica és C. DE CASTRO, *La revolución liberal y los municipios españoles*, Madrid, Alianza Editorial, 1979. Aquesta investigació aprofita l'arxiu del Congrés. La resta dels escassos estudis es dediquen a alguna província o comarca, com fa A. RUIZ ALEMÁN Y MORALES GIL, *Creación de los ayuntamientos en la huerta de Murcia en 1820*, Murcia, 1971. Hi ha algunes altres aportacions més de Jesús Burgueño i d'altres geògrafs, la citació de les quals apareixerà al llarg de l'estudi.

guda potser al major o menor interès dels investigadors per la província o pel municipi, sinó als factors que faciliten o dificulten l'estudi d'una qüestió o de l'altra, d'entre els quals cal destacar la forma i el procediment de creació de la província, d'una banda, i de l'aparició dels municipis, de l'altra. A la primera, ens hi aproximem fonamentalment a través de les fonts legals, mentre que per conèixer sumàriament les causes i els factors i, sobretot, el procés de creació de gairebé deu mil ajuntaments és imprescindible recórrer també a les fonts documentals, sempre més difícils de consultar i disperses en nombrosos arxius.

Durant l'etapa constitucional, la divisió provincial es va fer per una llei de les Corts el 1822; el 1833, la de Javier de Burgos, per un decret. En qualsevol cas, les províncies naixien totes simultàniament. Quedava, en molts casos, rectificar-ne els límits, però en el segle XIX no es varià el nombre; tenien el seu territori i la seva capitalitat concretats per una disposició general. Només se'n va modificar, en alguns casos, l'extensió.

El naixement de les províncies i els partits va resultar més fàcil i més ràpid que el dels ajuntaments, amb el seu terme municipal clarament delimitat.

La divisió en províncies i en partits judicials va ser de nova planta. Per això al legislador, fins i tot dins de les dificultats, li va resultar més fàcil traçar-la sobre el mapa. Fou factible una relativa igualtat en l'extensió i la població de les províncies i dels partits. Tant la província com el partit són fills del liberalisme, independentment que algunes unitats territorials o antics regnes rebessin durant l'Antic Règim el títol de províncies, i que algunes circumscripcions inferiors s'anomenessin partits. No hi ha pròpiament antecedents derivats de l'Antic Règim. No hagueren d'entrar en conflicte per compartir l'herència amb ningú, com passà, i ja ho examinarem, amb els ajuntaments, que ja existien i que proliferaren durant l'Estat liberal.

Cada ajuntament nou naixia a costa de la població i del territori d'un altre de preexistent. El procés de naixement de molts municipis va ser més lent, i es finalitzà laboriosament en molts casos. Una disposició general havia creat totes i cada una de les províncies,

mentre que la llei només creava *in genere* la institució municipal. Cada municipi naixia de manera individual, quan se'n constituïa l'ajuntament. A més de néixer d'un en un, molts ho feien per segregació d'altres de preexistents. Aquí ens trobem davant una institució a la qual l'Estat liberal dota de nous principis i d'un nou règim jurídic, però que ja existia des de feia molts segles. Aquells consells o aquells ajuntaments que procedien de l'Antic Règim veien com se n'alçaven d'altres en peu d'igualtat jurídica en molts pobles enclavats dins del que deixava de ser el seu exclusiu raval o la seva terra. Per això es resistiren a dotar de terra les corporacions municipals naixents a costa de fer minvar el seu terme municipal.

El nombre de províncies era *clausus*, llevat que, per disposició general, s'alterés. De fet, des de 1833, només ha augmentat de 49 a 50, a causa de la divisió de les Canàries, en dues províncies, el 1927.

La previsió legal per a la creació de municipis era molt diferent. La Constitució de Cadis el Decret de 23 de maig de 1812, i les dues Instruccions de 1813 i 1823 decretaven la constitució obligatòria d'ajuntaments en els pobles que arribessin a mil ànimes "*por sí o con su comarca*". També, "*se pondrá ayuntamiento en los pueblos que no la tengan y en los que convenga que haya*" (art. 310 de la Constitució). S'entenia que els pobles que ja tenien ajuntament el mantenien, mentre que se n'establien en aquells pobles en què, no tenint-ne en entrar en vigor la Constitució, convenia que n'hi haguessin.

Es feia una constitució automàtica de l'ajuntament, després de les eleccions oportunes, en arribar el poble a les mil ànimes. Quan no s'arribava a aquest cens, s'havien d'instruir els expedients oportuns, tal com ordenaven les Instruccions de 1813 i 1823. S'iniciava un procés, que no se sabia el temps que havia de durar, i era previsible l'oposició de l'ajuntament del qual se separava un dels seus pobles o nuclis de població per escollir ajuntament propi.

Però un cop constituït l'ajuntament, es presentava la segona dificultat, a vegades més gran que la mateixa concessió del dret a ser municipi independent: el senyalament de terme.

Cal afegir que l'assentament de la població sobre el territori molts cops no es corresponia amb les disposicions legals. No exis-

tia en molts àmbits rurals, sobretot en el nord peninsular, aquest assentament més o menys compacte de població que la paraula poble, emprada per la Constitució de Cadis, acostuma a suggerir; sinó que hi havia una població totalment dispersa o en nuclis molt petits i a vegades molt separats els uns dels altres que dificultaven, si no impedièn, les previsions constitucionals. En establir-se una categoria de municipi única i un règim jurídic comú, *municipi* era tant la capital del regne com el conjunt de parròquies que a Galícia formaven, de manera molt forçada, un ajuntament. Hi havia igualtat i uniformitat, però només legal; la *sociològica* era molt diferent d'uns termes municipals a uns altres, mentre que pel que fa a províncies i partits judicials no existien desproporcions tan grans.

A continuació, estudiarem els principis constitucionals sobre el municipi, referits especialment al problema de les alteracions dels termes municipals. Examinarem després el règim jurídic establert en la legislació municipal del segle XIX sobre les agregacions i les segregacions municipals, la creació i la supressió de municipis.

La llei afavorí l'aplicació de la fórmula municipal a molts nuclis de població de cens reduït. A més d'aquest factor que podem anomenar legal o normatiu, d'altres de caràcter geogràfic, històric o fiscal contribuïren a la generalització dels ajuntaments per tot el territori de la monarquia. Recordaré aquests factors, que ja he estudiat en algun altre moment.

Després estudiarem els problemes i els incidents de la creació de municipis en diferents territoris de l'Estat, amb particular atenció a les províncies de València i especialment de Catalunya, i observarem quin tipus de factors afavorien o dificultaven la creació o la supressió de municipis.

El darrer apartat s'ocuparà de l'organització política i municipal del Pla de Barcelona, des de la Constitució de Cadis. Estudiarem l'establiment d'un partit judicial i la seva coincidència total o parcial amb el territori del pla de Barcelona.

Finalment, passarem a estudiar exclusivament els pobles del Pla que s'agregaren a Barcelona i analitzarem la seva situació durant la primera meitat del segle XIX; la fixació i la consolidació dels ter-

mes municipals d'aquests ajuntaments; els intents de segregació de Gràcia i altres nuclis menors; els trets industrials o rurals; les seves dades demogràfiques; la situació financera dels seus ajuntaments; i el desig de mantenir la independència municipal.

Ens aturarem a mitjan segle XIX, quan la puixança industrial i mercantil de Barcelona trencà la cotilla de les muralles que l'oprimien i començà a estendre's de la mà de Cerdà cap als pobles pròxims, que acabaren incorporant-s'hi. No és aquest el lloc, però, per analitzar les causes i extreure les conseqüències del procés històric de les agregacions municipals de Barcelona.

Principis del règim liberal: el municipalisme espanyol

La Constitució de Cadis va introduir en el nostre règim municipal diversos principis, sobre els quals el municipi s'assentà inalterablement al llarg del segle XIX. La Constitució regulà detalladament la composició dels candidats i l'elecció dels ajuntaments, els requisits i les condicions dels candidats, el calendari electoral i les atribucions dels ajuntaments. La normativa local bàsica fou elevada al rang constitucional. Les constitucions posteriors no han estat tan explícites i detallades com la primera i s'han reduït pràcticament a preveure l'existència d'ajuntaments en els pobles i a remetre's a la llei ordinària per regular tots els aspectes del seu règim jurídic ⁵.

5. La Constitució de 1837 establia: "*Para el Gobierno interior de los pueblos habrá Ayuntamientos, nombrados por los vecinos, a quienes la ley conceda ese derecho*" (art. 70). "*La ley determinará la organización y funciones de las Diputaciones provinciales y de los Ayuntamientos*" (art. 71). La de 1845 regulà la qüestió gairebé en termes literals, suprimint l'expressió "*para el gobierno interior de los pueblos*", com a signe del seu sentit més centralitzador, tendència que es confirma en l'article 74 en preveure la intervenció que hagi de correspondre al Govern en els ajuntaments i les diputacions. La de 1869 remetia a la llei posterior per regular l'organització i les atribucions dels ajuntaments, però incorporava els principis de certa autonomia, publicitat de les sessions, i publicacions de pressupostos i situació financera (art. 99). La de 1876 repetia els articles de la Constitució de 1845 i recollia els principis introduïts per la de 1869 (art. 82-84). Eclecticisme palpable i 'literal' de la Constitució de 1876.

Alguns d'aquests principis es mantingueren de manera constant al llarg de tota la centúria i les successives lleis municipals només introduïren petits retocs. D'altres podien variar d'unes lleis municipals a unes altres, depenent de la ideologia del govern que hagués enviat el projecte de llei a les cambres legislatives.

Així, la generalització de la fórmula municipal, concedida per la llei fins i tot als pobles de cens veritablement reduït, es mantingué substancialment durant el segle XIX. Per contra, unes lleis municipals afavoriren una certa descentralització municipal –avui acostumem a dir-ne autonomia–, mentre que d'altres centralitzaren els ressorts de l'administració municipal en mans del govern. Fins a la Restauració canovista, els progressistes alçaven la bandera de l'autonomia local, mentre que els moderats no volien perdre el control municipal quan el tenien i, ja se sap, no se sol deixar escapar allò que es domina. Per aquest motiu, les seves lleis de règim local foren centralitzadores. A finals del segle passat i principis de l'actual, la regeneració política en l'àmbit municipal es cercà en fórmules autonòmiques, promogudes pels conservadors.

La persistència d'algun d'aquests principis no fou necessàriament signe de bondat i encert. La generalització dels ajuntaments en molts pobles cercà uns fins que era convenient aconseguir, però les conseqüències nefastes que se'n derivaren potser no van compensar els beneficis obtinguts.

Un altre principi, relacionat amb la centralització o la descentralització, fou recollit en les lleis municipals amb més o menys amplitud, segons la ideologia del partit governant: l'elecció democràtica dels ajuntaments. Que gaudissin del sufragi actiu i passiu tots els ciutadans o només una part era un signe de representativitat del veïnat, junt amb la possibilitat d'escollir per votació l'alcalde o bé que el govern es reservés el seu nomenament entre els regidors.

Certament aquests principis de centralització o descentralització, extensió del vot i democràcia local han estat recollits de manera diferent en les diverses lleis municipals, segons el govern de torn. Per aquest motiu ha sorgit entre els historiadors la polèmica sobre el grau de descentralització, l'índex de democràcia local, i potser per això mateix aquestes qüestions, més debatudes, han generat més bibliografia.

Els principis que informen les lleis de règim municipal han de ser, necessàriament, l'aplicació particular d'aquells altres que apareixen gravats en el frontispici de tota construcció constitucional liberal.

El primer d'aquests és la llibertat. La Constitució de Cadis va establir la llibertat dels pobles per dotar-se per elecció del seu propi òrgan de representació i administració, l'ajuntament, perquè hi recaigués el *“gobierno interior de los pueblos”*, expressió clàssica de l'actual autonomia municipal. Aquests òrgans havien de proclamar les lleis municipals que reconeguessin la representativitat i l'electivitat dels ajuntaments i la descentralització en la gestió de les competències municipals.

En l'Antic Règim, les regidories eren de nomenament reial i l'activitat municipal es desenvolupava sota la tutela i l'autorització governamentals.

Hem d'anar al discurs preliminar de la Constitució de 1812 per trobar la profunda explicació d'aquest principi de llibertat i d'autogovern en el dret públic. Diu així: *“Jamás se ha introducido doctrina más fatal a la prosperidad pública que la que reclama el estímulo de la ley o la mano del Gobierno en las sencillas transacciones de particular a particular, en la inversión de los propios para beneficio común de los que los cuidan, producen y poseen y en la aplicación de su trabajo y de su industria”*.

Els principis d'electivitat i autogovern havien estat desconeguts pel règim senyorial, que, com assenyala el discurs preliminar, era *“incompatible con la naturaleza de los ayuntamientos y repugnante al sistema de emancipación a que han sido elevados los pueblos desde el memorable Decreto de abolición de los señoríos”*. La seva supressió, que havia de procedir lògicament a la generalització dels ajuntaments, fou aprovada per les Corts per Decret de 6 d'agost de 1811. Aquest decret va constituir el fonament i la primera fase per a l'assentament del nou règim local liberal, i *“al abolir los señoríos, ha derogado virtualmente los regimientos hereditarios, los perpetuos y realengos”*, afirma el discurs preliminar.

L'abolició dels senyories era un pas previ perquè tot el territori espanyol es poblés d'ajuntaments electius i uniformes. Però, al

seu torn, la generalització institucional de la fórmula municipal servia per aniquilar totes les seqüeles del règim senyorial i impedir que aquest règim romangués en els municipis espanyols sota qualsevol forma.

El segon principi, amb què embastarem especialment el nostre fil discursiu, és el d'igualtat, que, pel fet de no aplicar-lo aquí a les persones, sinó al territori, també rep el nom d'uniformitat. La uniformitat tant comprenia la divisió del territori en unitats d'extensió igual o semblant, com dotava de la mateixa composició, la mateixa competència i el mateix règim jurídic als òrgans del seu govern.

Un dels propòsits de la Constitució de 1812, en establir la uniformitat, apuntava cap a acabar amb la divisió territorial anterior, complexa, desproporcionada, monstruosa (freqüentment anomenada així pels liberals) i fruit de circumstàncies històriques, i cap a substituir-la per una altra de més racional, uniforme, fent les menors concessions possibles al pes de les divisions històriques.

Les divisions fonamentals i generals eren la província, el partit judicial i el terme municipal que s'assignava a cada ajuntament. La resta de les divisions especials i sectorials del territori s'havien d'acomodar a les generals.

També la uniformitat bandejava la profunda desigualtat organitzativa, competencial i funcional dels municipis de l'Antic Règim.

Però és que, a més, aquesta fórmula municipal única s'estenia a molts pobles, ja que es *“pondrá Ayuntamiento en los pueblos que no lo tengan y en que convenga que lo haya, no pudiendo dejar de haberlo en los que por sí o con su comarca lleguen a 1.000 almas y también se les señalará término correspondiente”* (art. 310 de la Constitució). El text seguia la proposta de la Comissió de Constitució que en un paràgraf del discurs preliminar exposava els nous principis del municipalisme, establerts en la Constitució: *“La Comisión cree que generalizados los ayuntamientos en toda la extensión de la Monarquía bajo reglas fijas y uniformes, en que sirva de base principal la libre elección de los pueblos, se dará a esta institución toda la perfección que pueda desearse”*.

Que s'haguessin d'establir ajuntaments sota regles fixes i uniformes⁴ no volia dir que aquestes regles s'haguessin d'aplicar necessàriament als nuclis de població de cens reduït, llevat que el legislador volgués fer una interpretació radical de la uniformitat i igualtat municipal. També hi ha altres propòsits addicionals, que han estat assenyalats pels historiadors i els administrativistes.

La generalització d'ajuntaments electius (art. 312 i seg. de la Constitució) completava el procés d'abolició del règim senyorial. El Decret de les Corts de 6 d'agost de 1811 incorporava a la nació tots els senyories jurisdiccionals (art. 1) i determinava que *“se procederá al nombramiento de todas las justicias y demás funcionarios públicos por el mismo orden y según se verifica en los pueblos de realengo”* (art. 2).

L'elecció dels ajuntaments reblava definitivament l'eliminació de les facultats dels senyors de nomenar justícia i oficials en els seus antics senyories.

La generalització dels ajuntaments electius no només privava els senyors dels seus antics poders, sinó que les eleccions locals servien d'escola de ciutadania, on els veïns s'exercitaven en la pràctica dels seus drets polítics. D'aquesta manera, no només s'eliminava el règim senyorial, sinó també les seqüeles psicològiques de dependència i submissió que podien quedar en la població espanyola, especialment en la rural. Però no fou tan fàcil eliminar totes les seqüeles del règim senyorial, que va perviure sociològicament en el caciquisme posterior.

Crec que els principis polítics del règim municipal van prevaler sobre els organitzatvofinancers en la Constitució de 1812, que dedica diversos articles a la composició de l'ajuntament i, sobretot, a la seva elecció i renovació. Estava clar que el règim liberal volia portar fins als últims racons l'elecció democràtica dels ajuntaments, per tal de desterrar totes les pràctiques del rè-

4. La hisenda deficitària, amb escassa o nul·la capacitat financera per establir i atendre els serveis mínims que la llei assenyalava com a obligatoris, és la causant d'una part de la desamortització, que ara no ens ocupa, i de part de la il·luminació legal de molts ajuntaments que pel seu escarransit cens o pels escassos recursos estaven condemnats a no gaudir de la necessària vitalitat.

gim senyorial. L'important era la proliferació d'ajuntaments electes, mentre que la seva viabilitat funcional posterior i la capacitat financera per complir el conjunt d'atribucions que la Constitució els assenyalava preocupaven menys.

Aquest error de plantejament del primer liberalisme s'ha seguit pagant fins als nostres dies.

Evolució legislativa de la creació i la supressió de municipis: agregacions i segregacions de termes municipals. Els termes municipals

En aquest apartat examinarem el marc constitucional i legislatiu del municipi liberal, prestant una atenció especial a la creació i la supressió de municipis, i també a l'agregació i la segregació de termes municipals.

Com vèiem, la Constitució de Cadis és l'única que elevava a rang constitucional les normes sobre l'elecció, l'organització i les atribucions dels ajuntaments. Les altres constitucions només preveïen l'existència dels ajuntaments, i deixaven a la llei ordinària la regulació de tots els aspectes.

El Decret de les Corts de 23 de maig de 1812 sobre formació dels ajuntaments constitucionals desenvolupava les previsions constitucionals. Qualsevol poble que no tingués ajuntament i la població del qual no arribés a mil ànimes i que per les seves particulars circumstàncies d'agricultura, indústria o població considerés que havia de tenir un ajuntament, ho faria present a la diputació de la província perquè en virtut del seu informe el govern disposés allò que cregués convenient (art. 1). En l'article 2 s'ordenava que els pobles que no es trobessin en aquestes circumstàncies seguissin agregats als ajuntaments en què ho havien estat fins al moment, mentre la millora del seu estat polític no exigís una altra providència. En l'article 3 s'ordenava cessar els regidors i altres oficis perpetus. En els següents, s'hi establia la composició dels ajuntaments, segons el seu cens, i l'elecció indirecta dels seus components, que no interessa comentar ara.

Per al desenvolupament d'allò previst en la Constitució sobre el govern provincial i local, les Corts van dictar les dues Instruccions per al govern economicopolític de les províncies, el 23 de juny de 1813 i el 3 de febrer de 1823.

L'article 1 del capítol 2 de la Instrucció de 1813 desenvolupava l'article 310 de la Constitució en relació amb el paràgraf 3, article 335. La diputació era l'encarregada de garantir l'establiment dels ajuntaments en la seva província i prendria *“razón exacta del vecindario, [de cada poble] para que, si llegase por sí o con su comarca a las mil almas, se establezca desde luego [l'ajuntament]: si no llega a ese censo el pueblo y por razones de bien público conviene establecerlo, se incoará expediente instructivo. Otro expediente se formará por la Diputación, con informe de los pueblos comarcanos y en el que se señalará término municipal al nuevo municipio creado. Los expedientes serán remitidos por el Jefe político al Gobierno con el parecer de la misma diputación”*.

En termes semblants, la Instrucció de 1823, en els articles 83 i 84 del capítol 2, regulava la creació dels municipis. En aquesta Instrucció es regulava per primer cop la supressió i l'agregació dels municipis *“por la cortedad del vecindario o porque lo soliciten ellos mismos”* (art. 85). *“La cortedad del vecindario se entenderá cuando los vecinos no exceden del número de cincuenta”*; en aquest cas s'instruïria expedient, que no necessàriament s'havia de resoldre amb la supressió de l'ajuntament (art. 86).

La formació d'ajuntament era obligatòria en els pobles que arribessin a mil ànimes. Per sota d'aquest cens, diversos factors influïrien en la configuració del mapa municipal de cada província i en el major i menor nombre de municipis.⁵

Enviat l'absolutisme definitivament a les pàgines de la història, el Reial decret de 23 de juliol de 1835 mantingué, i fins i tot radicalitzà, la tendència a concedir ajuntament a pobles petits, establerta

5. Aquests factors ja els hem analitzat a J. SARRIÓ GUALDA, «El régimen señorial y el Estado constitucional en Cataluña a comienzos del siglo XIX. (Las divisiones territoriales y la creación de municipios)», dins *Actes de les jornades d'estudi dels Costums d'Orta*, Horta de Sant Joan, 1997, pàg. 170-208. Ara n'assenyalarem alguns més, en aquest treball.

per la Constitució i legislació de les Corts de Cadis: el llistó del cens per formar ajuntament propi es rebaixà considerablement perquè ho poguessin sol·licitar els pobles que arribessin a 100 veïns, *“bien sea por sí solos o reuniéndose a otros pueblos limítrofes”* (art. 4), i alhora *“conservarán ayuntamiento los pueblos que actualmente lo tuvieren, aunque su población no llegue a cien vecinos”* (art. 3). Sota la vigència de l'Estatut reial de 1834, no crec que aquest aprofundiment en l'organització municipal de nuclis de població reduïts tingués com a finalitat l'extensió de la democràcia local fins als racons més recòndits de l'Espanya rural, com havia pretès la legislació gaditana, sinó l'adaptació de la legislació local a la realitat del país, comptant amb l'experiència i les dificultats que sobretot en el nord peninsular suposà establir l'organització juridicoadministrativa de la població dispersa sota la fórmula municipal.⁶ Es preveia la possibilitat d'agregació voluntària a un altre ajuntament, després de la sol·licitud al governador civil, d'aquells altres de veïnat curt, territori reduït o penúria de fons comuns. El governador civil elevaria la sol·licitud al ministeri de l'Interior per a la resolució sobirana (art. 3). Per primer cop afloraven el territori i la situació financera, no com a requisits per crear un nou municipi, tal com exigirà la legislació posterior, sinó per considerar la possibilitat de la seva supressió per agregació.

Amb posterioritat a la promulgació de la Constitució de 1837, es va promulgar la Llei d'organització i atribucions dels ajuntaments, sancionada a Barcelona el 14 de juliol de 1840 i publicada el 30 de desembre de 1843. Es creava un alcalde pedani a les parròquies, les feligresies o les poblacions rurals, nomenat pels veïns electors.⁷ L'alcalde pedani també podia nomenar el go-

6. Evidenciant aquestes preocupacions i tractant de trobar-hi solucions, el Reial decret creava una espècie de districtes municipals *“si la población estuviese dispersa y sin centro de reunión, como sucede en algunas provincias, se marcará el territorio correspondiente a cada ayuntamiento que no podrá exceder de cuatro leguas, ni de una población de 500 vecinos más o menos”* (art. 4).

7. *“Asimismo en los pueblos y parroquias rurales en que la aspereza de terreno u otras circunstancias dificulten la comunicación con la localidad donde reside el Ayuntamiento podrá éste nombrar un teniente de Alcalde para cada distrito que lo juzge necesario, entre los vecinos o moradores del distrito”* (art. 5).

vern, a instàncies de l'ajuntament, en qualsevol raval, barriada, llogarret, etc. separat de la resta de la població. D'altra banda, la formació de nous ajuntaments, la seva fusió o la segregació es faria sempre a instància dels pobles. Es mantenien els ajuntaments ja existents. La Llei d'organització i atribucions dels ajuntaments, de 8 de gener de 1845, que s'avança a la promulgació de la Constitució moderada de 1845, aportà poques novetats, tot i que el canvi constitucional fou motivat en part per la disputa entre els partits polítics i les revoltes en ocasió de la Llei municipal de 1840.

Es mantenien els ajuntaments existents si comptaven amb 30 veïns (art. 70). S'autoritzava el Govern a crear-los a partir dels 100 veïns. Per establir-los en pobles de menor cens calia una llei (art. 71). Els que no arribaven a 30 veïns s'agregaven a d'altres o es reunien per formar nous ajuntaments (art. 70).

Aquesta última mesura tampoc fou original: ja estava prevista en la Instrucció de 1823, en què no es quantificava el cens reduït, amb la qual cosa el Govern gaudia en teoria, amb la Instrucció de 1823, d'un poder més ampli per lluitar contra el minifundisme i suprimir els ajuntaments en els pobles de veïnat escàs.

Ens trobem en els moments més àlgids de la dispersió municipal i la tendència correctora comença, almenys, amb els bons propòsits d'alguns projectes de llei, que es quedaren només en bons propòsits. Un d'aquests pertany a Posada Herrera, que el 1860 proposà que els nous municipis tinguessin 500 veïns, i que es fessin agregacions quan els veïns d'un municipi ja existent no arribessin a 150. Poc més que un bon propòsit, per la seva curta vigència, fou la Llei d'ajuntaments de 5 de juliol de 1856, del Bienni Progressista, que fou la primera que elaborà un procediment detallat per a les alteracions territorials i regulà per primer cop de manera sistemàtica els districtes municipals (cap. 1, tít. I). L'establiment, la creació i la supressió d'ajuntaments (cap. 3, tít. I) es regularen de manera separada, quan, de fet, una sistemàtica millor exigiria un tractament conjunt.

La llei es mostrà fidel a la tradició de conservar els ajuntaments existents (art. 26), llevat que el poble no arribés a cin-

quanta veïns i la Diputació cregués convenient suprimir-lo; o que li manquessin recursos per sostenir les despeses municipals i l'ajuntament ho sol·licités raonadament en unió d'un nombre de veïns contribuents doble que el de regidors (art. 27).

Per crear un nou municipi (districte municipal, en la terminologia de la llei) s'exigia, almenys, un cens de 100 veïns, que tingui o se li pugui senyalar un terme jurisdiccional proporcionat a la seva població i la justificació que el nou districte pot sufragar les despeses municipals, sense gravar excessivament als veïns (art. 29). Aquests dos últims requisits s'incorporaren ja definitivament a la legislació local espanyola, com a expressió de la viabilitat d'un municipi. L'exigència d'un terme jurisdiccional proporcionat mostrà que el territori constituïa ja un element substancial de la substantivització i personificació del municipi.

La breu durada d'aquesta llei es compensà amb el fet que contenia els criteris que seguirien la legislació local posterior fins a l'Estatut de Calvo Sotelo de 1924.

Un Reial decret de 6 d'octubre de 1856 restablí la vigència de la llei municipal de 1845. El Reial decret de 21 d'octubre de 1866 mantenia els ajuntaments amb més de 200 veïns (uns mil habitants) i ordenava suprimir els de menor població en el termini de dos anys.⁸

El Decret llei de 21 d'octubre de 1868, promulgat pel govern provisional instal·lat després de la Revolució d'Octubre promulgava dues lleis adjuntes: municipal i orgànica provincial.

Pel que fa a la primera, modificà el nombre de veïns per escollir ajuntament, exigint un mínim de 200 veïns, tot i que mantenia els ajuntaments existents. La diputació podia considerar la

8. Fou dictada la Reial ordre de 25 d'octubre de 1867 en aplicació d'aquest Reial decret. Sobre aquesta, el *Diccionario de la administración española* de M. Martínez Alcubilla opinava: "*Afortunadamente no se llevó adelante la idea de suprimir los ayuntamientos en todos los distritos municipales menores de 200 vecinos, pensamiento que entonces mismo consideramos antipolítico. Pero los expedientes estaban ya adelantados, y si no sobrevienen los sucesos políticos de 1868, se hubiera realizado la supresión*", 3a ed., tom I, pàg. 412, [veu *Alcalde y ayuntamientos*].

conveniència de suprimir l'ajuntament si aquest no arribava a 200 veïns⁹.

Sota la vigència de la Constitució de 1869, es promulgà la Llei municipal, de 20 d'agost de 1870. Aquesta llei ens proporciona la terminologia, encara usada, dels termes municipals i de les seves alteracions (tít. I), i del govern i l'organització dels municipis (tít. II). S'hi distingeix clarament el municipi (terme municipal i població) i el seu òrgan de govern (l'ajuntament).¹⁰

Ara ens interessa assenyalar que la Llei de 1877 (modificadora de la Llei de 1870) establia en el seu article 10 que *“los grupos de población, aunque tengan ayuntamiento propio, situados a una distancia máxima de 10 kilómetros del término de la capital de la Monarquía podrán ser agregados a él por real Decreto, previa consulta al Consejo de Estado, dando cuenta a las Cortes”*.

9. El Decret llei no mereixia elogis. Segons el diccionari, ja mencionat, de M. Alcubilla, *“Una de las modificaciones más esenciales que se establecieron fue relativa a la conservación de Ayuntamiento, su supresión o agregación a otros. El art. 26 de la ley de 1856 era liberal; el de 1868 reaccionario y atentatorio a un sin número de distritos municipales. El primero decía ‘Se conservarán los Ayuntamientos en los pueblos donde en la actualidad existen’, el decreto de 1868, añadía ‘y cuenten 200 vecinos’. Haciéndonos cargo de esta novedad en la palabra Distrito municipal de la 2ª edición, decíamos así: El art. 26 de la Ley municipal de 21 de octubre de 1868, si se lleva adelante, mata de una plumada los distritos municipales de 200 vecinos abajo, siguiendo en esta parte el pensamiento que dominó en la reforma hecha por el Real decreto de igual mes y día de 1866. No estamos de ningún modo de acuerdo con esta medida, que nos parece inconveniente y atentatoria a la autonomía de inmenso número de Municipios; y tenemos la íntima confianza de que el referido artículo sufrirá reforma. Es, pues, necesario tener presente que los Municipios no los crea la ley política, sino que los encuentra ya hechos. Con efecto, vino la ley de 20 de agosto de 1870, y el artículo en cuestión no se encuentra en ella”*, 5a ed. tom I, pàg. 412, [veu *Alcaldes y ayuntamientos*]. No pot menysprear-se el valor que tenia en la seva època l'opinió d'un diccionari tan consultat pels professionals del dret.

10. *“Son circunstancias precisas en todo término municipal: 1º que no baje de 200 el número de sus habitantes residentes. 2º que tenga o se le pueda señalar un territorio proporcionado a su población. 3º que pueda sufragar los gastos municipales obligatorios con los recursos que las leyes autoricen. [...] Subsistirán, sin embargo, los actuales términos municipales que tengan ayuntamiento, aun cuando no reúnan las circunstancias anteriores”* (art. 2). S'abandona la tendència a suprimir els ajuntaments inviubles, que ordenava el Reial decret, de 6 de novembre de 1866.

De la mateixa manera i amb els mateixos tràmits, es podrà 'eixamplar' el terme de les poblacions que tinguin més de 100.000 habitants fins a una distància màxima de sis quilòmetres.

Fixem-nos en el terme eixample, que apareix per primer cop en la Llei municipal de 1870, que assenyalava la procedència de suprimir un municipi i agregar-lo a un altre o a uns quants de límits "cuando por ensanche y desarrollo de edificaciones se confundan los cascos de los pueblos y no sea fácil determinar de los verdaderos límites" (art. 4).¹¹

L'article 10 de la Llei de 1877 regulava el cas de Madrid i estava pensat, a més, per a un petit nombre de ciutats més (Barcelona, la primera d'aquestes).¹²

L'agregació prevista en l'article 10 de la Llei de 1877 trencava amb els criteris seguits en l'evolució de la legislació local espanyola, aprovada ja fos pels moderats, ja fos pels progressistes, que exigia en uns casos la iniciativa dels veïns d'un poble per agregar-se a un altre, i gairebé sempre el consentiment o, almenys, la seva audiència.

En el marc legal establert en l'article 10 de la Llei municipal de 1877, s'entregava al joc de les influències polítiques l'agregació o no a Barcelona dels pobles més propers de la seva comarca, ja que es facultava lliurement el Govern per decidir aquesta mesura, sense cap altra condició legal llevat del tràmit de consulta al Consell d'Estat.

11. No és el primer cop que apareix la paraula *eixample* en la legislació. Abans d'aquesta llei n'hi havia una altra referida a l'eixample de poblacions, però per sistèmàtica seguim exposant ara les lleis municipals i després parlarem breument de les lleis sobre l'eixample de poblacions.

12. Sabem pel cens de 1877 que dels 9.827 municipis existents a finals d'aquest any només hi havia 5 municipis superiors a cent mil habitants. Repareu en l'expressió "*de grupos de población, aunque tengan ayuntamiento propio*" quan ja l'art. 1 de la Llei de 1870, repetit en la de 1877, defineix els municipis, dotats ja de personalitat jurídica: "*Es municipio la asociación legal de todas las personas que residen en un término municipal*". Sembla que es vol degradar la categoria jurídica-administrativa dels municipis que envolten les grans urbs, perquè aquestes trobin menys dificultats legals per agregar-se'ls.

Els municipis del Pla quedaven desarmats jurídicament per defensar-se de la ‘fagocitació’ per la ciutat de Barcelona, si així ho decidia el Govern.

El 29 de juliol de 1864 s’hauria promulgat la Llei per regularitzar els expedients sobre els eixamples de poblacions. El 25 d’abril de 1867 es va dictar el Reglament per a la seva execució, que junt amb la llei van ser derogats per la Llei de 22 de desembre de 1876.

La llei següent, de 22 de desembre de 1876, sobre l’eixample de poblacions fou derogada per a Madrid i Barcelona per la Llei de 26 de juliol de 1892, que dictà noves normes per a aquestes dues ciutats. El Reglament per a l’aplicació es va aprovar per Reial decret de 31 de maig de 1893. La llei creava una Comissió d’Eixample.¹³

Segons el reglament i per a l’aplicació de la llei, *“la Comisión de ensanche de Barcelona se constituirá dentro del mes siguiente a la publicación de este reglamento”* (art. 1, 3).

L’aplicació àgil de la llei i el reglament de l’eixample de Barcelona s’afavoria si els municipis més pròxims a Barcelona s’hi agregaven.¹⁴

13. *“El Ayuntamiento elegirá cinco concejales que, bajo la presidencia del alcalde, constituirán una Comisión especial encargada de entender en todos los asuntos propios del ensanche. Formarán igualmente parte de esta Comisión dos propietarios nombrados por la Asociación o Asociaciones de los mismos, que legalmente constituidas, existan en Madrid y Barcelona y tres propietarios del ensanche que en Madrid será uno por cada zona, elegidos por sorteo entre los 100 mayores contribuyentes por territorial en el mismo ensanche”*. Amb anterioritat (art. 7) al Reial decret, de 30 de maig de 1860, estenia els límits del pla Cerdà als municipis que s’agregarien el 1897, més Sant Adrià de Besòs.
14. Art. 60: *“Cuando un ensanche comprenda dentro de un perímetro más de un término municipal, se pondrán de acuerdo los Ayuntamientos respectivos para la ejecución de aquellas obras que, afectando a una misma plaza o calle, deban costearlas las indicadas Corporaciones municipales, interviniendo para dicha ejecución una Comisión, compuesta de los alcaldes respectivos y de tres individuos de la Comisión de ensanche de cada Ayuntamiento. Presidirá el alcalde de la población mayormente interesada, y en la igualdad de casos el de mayor vecindad”*. Art. 61: *“Cuando varios Ayuntamientos interesados en el ensanche no se pongan de acuerdo para la realización de obras, se someterá la aprobación de las proyectadas al Ministerio de la Gobernación, que podrá conceder o negar el permiso correspondiente”*.

Hem exposat l'evolució legislativa sobre la creació, l'agregació i la segregació d'ajuntaments i les alteracions dels seus termes municipals. Junt a aquest factor jurídic que va propiciar al llarg de la centúria vuitcentista la dispersió i el minifundisme municipal, en van existir d'altres que tendien també a afavorir la multiplicació dels municipis espanyols a principis del segle XIX.

En un altre moment hem examinat¹⁵ aquests altres factors o causes, com ara els caràcter polític: acabar amb les seqüeles del règim senyorial; els de caràcter historicopsicològic: identificació de la dependència administrativa d'un poble d'un altre, on ha de raure la capitalitat de l'ajuntament, com la reproducció del vincle de submissió i vassallatge del règim senyorial (per aquest motiu calia trencar aquest vincle mitjançant l'elecció d'ajuntament propi); els de caràcter fiscal: conveniència de tenir els pobles amb l'assignació de quota pròpia de contribució, si aquests tenien ajuntament; els de caràcter geogràfic: l'existència de nombrosos pobles i població disseminada, com, per exemple, en el nord peninsular. La mateixa política de caps polítics superiors i de les diputacions permeté la proliferació d'ajuntaments en unes províncies (Catalunya), mentre que en d'altres (Galícia) es va crear a penes una tercera part dels que es crearen a Catalunya, amb el sacrifici de la parròquia, agrupació natural de la població gallega, sense que el soterrament legal impedís que aflorés en la reivindicació regionalista dels anys vint i trenta del segle XX.

No tots els factors van ser favorables a la multiplicació municipal, i fins i tot algun d'aquests podia tenir alhora un efecte positiu i un altre de negatiu. L'existència de molts pobles afavoria lògicament la possible proliferació d'ajuntaments, però si els nombrosos nuclis eren de cens escàs o la població estava disseminada sobre el terreny, això dificultava, o almenys endarrerava, la formació dels ajuntaments.

Les nombroses funcions que la legislació del segle XIX encomanava als ajuntaments podia ser un factor de retracció dels

15. SARRIÓ, «El régimen señorial...», pàg. 199-201.

veïns d'un poble per instar a constituir-se en ajuntament, però aquesta qüestió sembla que no acostumava a preocupar els veïns.

Un altre factor negatiu per a la creació d'ajuntament per a un poble i el senyalament de terme subsegüent, el constituïa la interdependència econòmica de dos o més pobles respecte al territori que econòmicament i funcionalment formava una unitat i que el repartiment en dos o més termes desfeia. La mateixa existència de béns comunals que utilitzaven els veïns de diferents pobles o de propis pertanyents a dos o més ajuntaments era un altre obstacle per separar i delimitar els seus termes. Igualment passava amb les comunitats de regants a què pertanyien veïns de diferents localitats.

Probablement la desamortització municipal de 1855 va facilitar la delimitació dels termes municipals, en perdre els pobles els béns de propis, que comportaven litigis a l'hora de repartir-los. És una hipòtesi de treball, i d'àrdua investigació.

A continuació veurem com treballen aquests factors en alguns exemples referits especialment a Catalunya i València.

La creació d'ajuntaments a Catalunya i la formació de districtes municipals

La creació de municipis a Catalunya va obeir, en general, a les mateixes causes i els mateixos factors que en les altres províncies espanyoles.

Es va encomanar a les diputacions provincials *“cuidar de que se establezcan ayuntamientos donde corresponda los haya”* (art. 335, 3 de la Constitució de Cadis); la de Catalunya va trobar dificultats per complir l'encàrrec constitucional.¹⁶ No per això es va retreure, sinó que fou diligent i matiner en el compliment d'a-

16. Altres diputacions es trobaren en la mateixa situació: *“Iniciada la formación de ayuntamientos constitucionales desde 1812, su implantación se revela poco menos que imposible en los campos de Galicia, Asturias, Alava, Cataluña, Burgos con la región Santanderina y Navarra”* (CASTRO, *La revolución liberal...*, pàg. 64).

questa tasca. Des de la seva constitució, l'octubre de 1812, i fins a la supressió de les diputacions pel Reial decret llei de 15 de juny de 1814, va desplegar una gran activitat perquè es formessin ajuntaments en el major nombre de pobles possibles.

La Diputació de Catalunya va percebre aviat les dificultats i els problemes que sorgien quan les previsions constitucionals, desenvolupades pel Decret de les Corts de 23 de maig de 1812, s'havien d'aplicar al territori català per elegir ajuntaments pels pobles. L'esquema més o menys flexible de la normativa no sempre podia adaptar-se a la rica varietat poblacional del territori espanyol. Per a la Diputació de Catalunya, el citat decret, a més de ser confús, no els semblava aplicable a aquesta província. Hi havia molts pobles a Catalunya que pel cens no podien formar ajuntament i fou necessari anar-los agrupant perquè entre uns quants constituïssin un ajuntament, ja que hi havia molta dispersió en la població catalana, sobretot en les comarques de l'interior i del Pirineu.

La Diputació preveia que la nova organització municipal deixaria molts pobles sense cap empleat públic, si el nombre de pobles o parròquies fos superior a la suma de l'alcalde, els regidors i el procurador síndic que pel seu cens de població els correspongués nomenar, tot i que cada un d'aquells s'escollís per les diferents parròquies. Així mateix, existia el dubte sobre la parròquia a què corresponia nomenar l'alcalde: a la de major cens?, per torn? ¹⁷

No ens consta que la Regència contestés als dubtes i les preguntes que plantejava la Diputació. Al cap de poc, es va promulgar la Instrucció de 1813.

17. Aquests dubtes sobre la formació dels ajuntaments els plantejà ja la Diputació al cap polític interí el 9 de gener de 1813, i l'11 de febrer elevà una representació més extensa i detallada a la Regència; vegeu J. SARRIÓ, *La Diputació de Catalunya sota la Constitució de Cadis, 1812-1814*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 277-279 i 285-288. La Diputació manifestà que trobava el Decret de 1812 confús i inaplicable a Catalunya. De fet, no era confús. Sí que convenim amb la Diputació en el fet que era inaplicable o, més aviat, que es podia aplicar, però produïa en molts casos un buit d'autoritat. Durant l'Antic Règim, fins i tot en els últims pobles, segons la Diputació, hi havia ajuntament. Per això la Diputació diu que es troba amb molts recursos dels pobles que n'havien tingut.

L'article 1 del Decret de 1812 establia que qualsevol poble que no arribés a les mil ànimes i no tingués ajuntament i que *“por particulares circunstancias de agricultura, industria o población considere que debe tener ayuntamiento, lo hará presente a la Diputación de la provincia para que en virtud de su informe se prevea lo conveniente por el Gobierno”*. Dins dels requisits exigits per aquest article la iniciativa dels pobles i el criteri de la Diputació eren factors importants, si no decisius, perquè molts pobles poguessin escollir el seu ajuntament.

Com ja sabem, i tornem a insistir-hi en aquest treball, per raons fiscals i altres motius, els pobles desitjaven assolir la seva independència administrativa quan depenia d'un ajuntament que radicava en una altra població. La Diputació de Catalunya, que va notar les dificultats d'adaptar l'organització municipal antiga al nou règim liberal, atesa l'existència de nombrosos pobles a Catalunya que pel seu escàs cens no podrien escollir ajuntament, va adoptar una política favorable a l'extensió de la fórmula municipal al major nombre de nuclis de població. Només quan no era possible de cap manera que un poble tingués ajuntament, aquest era agrupat amb d'altres per a aquest fi.

Com veurem després amb alguns exemples, la Diputació solia situar en el límit censal de 50 veïns el requisit de població per informar favorablement en un expedient d'elecció d'ajuntament per un poble. Aquest cens també podia resultar d'agrupar dos o més pobles o parròquies. Tingueu en compte que el cens de 50 veïns era el cens mínim perquè un poble tingués una junta de parròquia per escollir el o els electors que li corresponguessin per formar la junta d'electors, a la qual competia nomenar els components de l'ajuntament, segons el Decret tants cops citat de 23 de maig de 1812.¹⁸

Sabem ja que la Diputació de Catalunya entre 1812 i 1814 va preferir seguir una política d'estendre el règim municipal a la

18. Aquestes juntes de parròquies eren diferents de les juntes electorals regulades en l'article 35 i seg. de la Constitució de Cadis i que constituïen el primer nivell en l'elecció indirecta de tres graus dels diputats de Corts. Amb això aclarim la redacció confusa del meu estudi «El régimen señorial...», pàg. 202.

major part dels nuclis de població; el cap polític de Catalunya també seguia el criteri de considerar 50 veïns com a cens suficient per crear un nou municipi, si hi concorrien causes d'interès públic, tal com requeria la legislació. El suport legal havia d'estar en el Decret de les Corts de 23 de maig de 1812 sobre formació d'ajuntaments constitucionals: *"No podrá haber junta de parroquia en los pueblos que no lleguen a 50 vecinos"* (art. 9).

Més endavant, la Instrucció de 1823 situava en 50 veïns el cens per iniciar expedient de supressió d'un ajuntament: aquí el límit era per suprimir, no per crear. Gairebé tots els expedients de segregació que s'incoaren comptaren amb l'informe favorable de la Diputació per a la constitució d'un nou ajuntament. Ens referim, és clar, a aquells casos en què el nucli de població no arribava al miler d'habitants i era necessari que el govern autoritzés el naixement de l'ajuntament.

Quan no fou possible que un poble tingués ajuntament a causa del seu cens reduït es va procedir a agrupar-lo amb d'altres per escollir ajuntament o s'agregà a un altre de cens major amb el mateix fi. A Catalunya es formaren molts expedients d'aquesta naturalesa, la instrucció dels quals s'encomanava a l'alcalde constitucional de la ciutat que fins aleshores havia estat capital d'un corregiment, perquè agregués els pobles d'aquest districte.

Vegem-ne alguns exemples. L'alcalde de Cervera, marquès de Campmany, cursà, el 20 de desembre de 1813, al cap polític la relació dels pobles del corregiment de Cervera que no necessitaven agregar-se per escollir ajuntaments i d'aquells altres que necessitaven agrupar-se. De l'ofici de remissió, se'n desprèn que havia rebut l'encàrrec i la comissió d'agregar a d'altres aquells pobles que arribessin a cinquanta veïns.

Amb l'agrupació de diversos pobles no s'aconseguia sempre formar un ajuntament de 50 veïns. S'assenyalaven els avantatges i els inconvenients de l'agregació, atesa la distància considerable que existeix a vegades entre els pobles. Segons la proposta, en aquest vast corregiment, només 22 pobles no necessitaven agregació per formar ajuntament.

Tot i l'agregació, els ajuntaments resultants tenien un cens reduït.¹⁹ Un cas curiós el constitueix la proposta d'agregació dels pobles de Camprodon, dirigida pel seu alcalde, Domingo de Dalmasas, al secretari de la Diputació, Josep Anglasell, el 18 de gener de 1813. Consisteix a crear ajuntaments compostos d'alcalde, regidors i procurador síndic, però de manera que l'ajuntament tingui un nombre de regidors suficient perquè cada poble en tingui algun, veí de la localitat, sense atènyer-se al nombre de regidors que d'acord amb el Decret de 23 de maig de 1812 i segons el seu cens els correspongués a l'ajuntament, tot i que, al final de cada agregació, l'alcalde afirmés que aquesta es realitzava "*con arreglo a la Constitución y Decreto citado*".²⁰

Les agrupacions dels pobles de Camprodon per formar un sol ajuntament eren de cens molt reduït. En tan primerenca data deia l'alcalde "*que en todos los demás pueblos de este corregimiento están corrientes [sic] los ayuntamientos constitucionales*".²¹

19. Amb menys de 40 veïns comptabilitzem deu agrupacions. Una d'aquestes consta de 26 veïns, tot i unir quatre pobles: Osó (14), Peraltes (4), Castellblanch (2), Penant (6). Entre 40 i 49 veïns, es proposen 16 agrupacions. Entre 50 i 59 veïns, 32 agregacions. Aquesta mateixa pauta era la pauta assenyalada pel cap polític i la que l'alcalde de Cervera respectava, sempre que ho consentís el nombre de pobles que calia reunir i la distància entre aquests. Entre 60 i 69 veïns només es formen 5 ajuntaments. Només arriba als 91 veïns l'agregació de la Coma i la Pedra (66) amb Guixers i Castelltort (25). Només podran formar ajuntament, sense agregar-se, els pobles de Cervera, Cardona, Solsona, Guissona, Santa Coloma, Granyena, Artesa de Segre, Anglesola, Biosca, Copons, Calaf, Castellfollit, Iborra, Puigvert d'Agramunt, Peramola, Prats de Rei, Súria, Sant Martí de Sesqueioles, Sanaiüja, Torà i Agramunt. *AHDB* (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona), L. 10, 1.
20. Vegem-ne un exemple: "*Pueden reunirse los de Roma, Matamala y Llosas que juntos componen el número de 94 vecinos, a saber; 11 el primero; 33, el segundo; y 50, el tercero; y unidos componen un ayuntamiento de un alcalde, cuatro regidores y un procurador síndico. El Alcalde y dos regidores en el pueblo de las Llosas; un regidor, en Roma, y otro y el procurador síndico en Matamala, vecinos unos y otros de los respectivos pueblos, que deberían nombrarse con arreglo al citado Decreto (23-5-1812), con la prevención de cuando hayan de juntarse todos los assumptos [sic] nacionales y demás que se ofrezcan comunes, los tres hayan de convocarse en la casa constitucional de las Llosas como cabeza de ellos*" (*ADB*, L. 10, 1). I així segueix enumerant totes les agregacions.
21. A més de la ja mencionada agregació de 94 veïns, n'hi havia tres de 51 veïns, una de 59, una de 63, dues de 72, una de 85 i només una agregació de 165 veïns. Aquesta última, composta per Sant Quintí de Puig-rodon (10), Sant Llorenç de

Que ja a principis de 1813 estiguessin constituïts els ajuntaments en molts pobles de Camprodon no deixa de sorprendre. És clar que en altres parts de Catalunya l'ocupació francesa va impedir el compliment de les previsions constitucionals en aquest aspecte. Fou més fàcil l'elecció d'ajuntaments en el cor i el nord de Catalunya, lliures, en general, de la invasió napoleònica. El 19 de gener de 1813, en el corregiment de Vic, l'alcalde d'aquesta capital donava compte dels pobles que formaven tots sols ajuntament i dels que en formaven en unió amb d'altres. Aquells eren 40, i 46 pobles s'agrupaven en 15 ajuntaments.²²

La dispersió de la població en pluralitat de nuclis reduïts no només era un obstacle per a la seva unió en ajuntaments més o menys viables, sinó que també representava una dificultat per formar-hi per si sols, o més freqüentment amb d'altres, les juntes de parròquies, a les quals corresponia escollir els membres

Campdevàrol (29), Gombrèn (120) i Aranyonet (6). “*A excepción del de Alpens, en que aunque consta de 120 vecinos, no se ha nombrado Bayle con ser antes del Decreto de 6 de agosto del próximo pasado baronal de la jurisdicción del venerable abad de la villa de Ripoll como los demás pueblos que componían la baronía llamada de la Guardia que entre todos tenían un Bayle baronal, nombrado por el mismo abad, cuyo Baile regularmente era de los vecinos de Alpens. Falta también Bayle en el pueblo de San Salvador de Viaña, que por ser de la jurisdicción del Alcalde de Camprodón no lo ha tenido jamás. Se les ha de prevenir que procedan a elegirlo*” (ADB, L. 10, 1).

22. D'aquests, 8 resultaven de l'agrupació de dues parròquies; 2, de tres parròquies; 2, de quatre parròquies; 1, de sis parròquies. Entre les observacions que feia, destaquem que “*todos los pueblos que formaban por sí sólo ayuntamiento pueden tenerlos, no obstante que hay pueblos algunos de muy corto vecindario*”. De les agrupacions, l'alcalde assenyalava aquells pobles que podien formar ajuntament independent, pel fet de tenir-ho sol·licitat d'aquesta manera o estar separats els béns de propis o mancar-ne i tenir el cadastre separat. El poble de Collsuspina pot tenir ajuntament si se li agreguen les masies de les seves immediacions. “*Las masías de Taradell pueden por su vecindario formar ayuntamiento separado de la villa. Tienen ya separados los intereses de sus propios y el apeo del real Catastro, y se cortarían las continuas discordias entre Villa y Masías, que han dado no poco que hacer al gobierno*”. “*El Marquesado de Rupit contiene cinco parroquias con su extensión dilatada, motivo de frecuentes atascos en el cumplimiento de las órdenes que le comunican y parece conveniente formar dos ayuntamientos: Rupit y Pruit, uno; y San Juan de Fàbregas, San Martín de Sacalm y Susqueda otro. Tienen propios comunes, pero separados los catastros*”. “*El término de Gurb es muy dilatado y las cuatro parroquias que contiene podrían formar tres ayuntamientos*”.

que havien de formar part de la Junta d'Electors, la qual nomenava els components de l'ajuntament.²³

Examinats aquests exemples d'expedients generals en què s'estudia el mapa municipal de tot un corregiment, vegem-ne d'altres en què es verifica l'existència de tendències segregacionistes, en virtut dels factors que abans enumeràvem.

A Catalunya s'aprecia visiblement la identificació de la dependència administrativa amb el vincle de submissió i de vassallatge per part de molts nuclis de població quan demanaven segregarse de la capitalitat a què pertanyien. Els veïns de Seana, en sol·licitar la seva segregació de Bellpuig al·legaren que aquest "*quiere usurpar la jurisdicción del [municipi] de Seana*". A més, Seana sempre ha tingut batlle i "*jurisdicción que creara el Excmo. Sr. Duque de Alzimir*".²⁴

La resistència d'un ajuntament al fet que se segregui un barri o un annex del seu terme pot exemplificar-se en l'actitud que s'observa en el cas de Móra d'Ebre. El 5 de març de 1814 oficià el cap

23. L'agost de 1815 l'alcalde de Tàrraga denunciava davant el cap polític que en molts pobles del corregiment de Lleida s'havien comès notòries nul·litats en la formació d'ajuntaments, contravenint el Decret, de maig de 1812, que manava l'agregació dels termes rurals als pobles més pròxims. El cap polític encarregà al citat alcalde que formalitzés expedient per aclarir els termes rurals que no s'havien unit i expressés a quina població havien de fer-se. De la informació, que no és exhaustiva, ja que l'alcalde admetia que hi havia altres termes rurals o poblets, se'n desprèn que en el corregiment de Lleida hi havia 77 termes rurals o pobles no tinguts en compte i que fins llavors no s'havien unit a cap poble. D'aquests, 13 estaven despoblats; de 10 no en consta la població. Certament el veïnat d'aquests poblets no era gaire nombrós: d'un veí n'hi ha 14; de dos, 10; de tres, 4; de cinc, 7... només dos arribaven a 20 veïns.
24. Ens consta que Seana només tenia 5 veïns i distava un quart d'hora de Bellpuig. *ADB*, L. 10, 1. En aquest mateix expedient hi ha molts exemples. Alguns pobles que volien ser municipis al·legaven que ja ho havien estat des d'antic: Freginals, respecte d'Ulldecona. En altres casos, la distància era la causa al·legada: Samalús demanà separar-se de Cànoves, perquè en distava una hora. Sant Hilari Sacalm, de Rupit, perquè en distava tres hores, a través d'un terreny escabros, muntanyós i amb neu i gel durant una part de l'any (petició del 23-I-1814). Els expedients de segregació durant l'any 1813 i els primers mesos de 1814 són nombrosíssims. Sant Cristòfol les Fonts demana separar-se d'Olot (16-III-1814); el Masnou, de Teià. Les Corts de Sarrià demanaven el mateix respecte de Sarrià (17-I-1814). El secretari d'Estat i Despatx de Governació aprovà la proposta de la Diputació (30-X-1813) perquè Collsuspina se segregués de Tona.

polític a la Diputació, fent constar que Móra no havia enviat l'informe que se li havia demanat sobre la sol·licitud dels habitants de Masos de Móra, els quals instaven la seva segregació.²⁵

Durant la segona meitat de l'any 1812 i el 1813 es van constituir ajuntaments en gairebé tot el territori de Catalunya, tot i la seva invasió parcial per les tropes franceses. En aquest mateix any, molts pobles tractaren de segregarse del municipi a què pertanyien.

Més infreqüents serien els casos de petició de fusió de dos pobles en un sol municipi, molts cops per un interès particular molt concret. Així va ocórrer entre Sant Salvador de Bianya i el Clot (partit de Camprodon). Els alcaldes pedanis demanen la fusió dels pobles per aconseguir cessar en el càrrec.²⁶

Un cas típic de segregació municipal, en què van concórrer diversos factors, i especialment el fiscal, el constitueix la parròquia de Capçanes, del municipi de Tivissa. El 27 de gener de 1813 diversos veïns van sol·licitar de la Diputació que s'establissin justícia i ajuntament constitucionals, independents de Tivissa, recolzats en els arguments següents: a) Capçanes distava dues hores i mitja de Tivissa i n'estava separada per una riera que no es podia passar a gual en temps de pluges abundants. b) Era una parròquia antiquíssima (uns 200 anys), amb rodalia i jurisdicció eclesiàstica pròpies. c) Els veïns vivien en un estat precari i totalment abandonats, sense justícia ni ajuntament que els governés. d) En el seu dia sol·licitaren del Consell de Castella la segregació de Tivissa, procés que fou interromput per la guerra contra els francesos. e) Guiamets, amb un terç menys de població, va obtenir del Consell de Castella ajuntament propi.

Els veïns firmants de l'escrit realitzaren diverses gestions, moltes d'aquestes amb cost econòmic, per donar suport a les seves pretensions.²⁷

25. *ADB*, L. 85, 5.

26. *ADB*, L. 10, 1.

27. *ADB*, L. 10, 1. Hi va haver intervenció de diversos escrivans, un dels quals en la informació testimonial realitzada davant l'alcalde constitucional de Vandellòs; altres diligències es realitzen davant els notaris de Reus i Mont-roig. El capellà

Joan Gavaldà, que era el principal impulsor de la segregació, va tornar a insistir en les seves pretensions reiterant els arguments, si bé ara la riera ja s'havia convertit en un riu i afegia que Tivissa era una populosa vila i tenia un terme municipal extens, per la qual cosa la seva superioritat de vots no permetia a les altres parròquies participar en el govern polític i econòmic, *“resultando de la misma causa que, de las contribuciones extraordinarias y apromptos de suministros [...] suelen, por lo general, los moradores de Tivissa salir bien librados, al paso que el de los pueblos citados tienen que llevar una carga superior a sus fuerzas. Por esta causa en el Antiguo régimen se accedió a la segregación de Vandellós de Tivissa”*.

Dels dos escrits dels veïns es va demanar l'informe a l'ajuntament de Tivissa, que el va evacuar el 28 de desembre de 1813. *“Estos tres vecinos son los que, por su genio dominante, quieren gobernar con independencia de Tivissa los infelices pobladores de Capçanes, porque como a más acomodados y que nada pagan a proporción de los patrimonios que disfrutan por la contribución catastral, se les hace sensible el haber de acudir a los gastos del día con las partidas que esta villa les señala, porque no las pueden cargar sobre los demás vecinos pobres de Capçanes y se ven en la precisión de pagarlas por no poder haser [sic] derramas entre aquellos vecinos ni obligarles a más de lo que este ayuntamiento les detalla”*. Aquest argument, el de caràcter fiscal, és el primer que al·legà Tivissa en el seu informe.

Tivissa continuà dient que Capçanes no tenia més de 80 veïns i juntament amb les masies a penes arribaven a 94. Posseïen un regidor amb les mateixes facultats i prerrogatives que els de Tivissa. A continuació, l'ajuntament tornà a l'argument fiscal: *“quiere ese grupo de vecinos acomodados cargar a los demás con bagajes y otras contribuciones, aligerándose ellos”*. La riera, d'al-

rector també donava suport als veïns, aportant diverses certificacions sobre el cens de la població, *“que se compone del número de pasados de quinientas almas, entre hombres y mujeres, viejos, jóvenes y niños”*, i també la rogalia o demarcació dels límits de la parròquia. Tot i ser tractats d'ignorants per l'Ajuntament de Tivissa, aquests veïns acomodats de Capçanes desplegaron una gran activitat per aconseguir les seves pretensions.

tra banda, només era impracticable durant dos o tres dies l'any, quan plovia. Finalment, deia l'ajuntament de Tivissa que, tot i que aconseguissin constituir-se en municipi, els serviria de poc, perquè haurien d'anar a buscar dictàmens de lletrats fora de la seva feligresia, ja que tots eren de la classe de rústics i ignorants.

El 28 de gener de 1814 l'alcalde de Montblanc informà favorablement de la proposta de segregació, en tenir en compte l'existència de dos nuclis separats, la riera que no es pot passar a gual i també l'esperit liberal que *“debe facilitarles que se gobiernen por sí, libre de toda dependencia y vasallaje de otros”*.

En la sessió del 24 de gener de 1814, la Diputació informà favorablement de la segregació de Capçanes, *“aunque no tiene el número de 200 vecinos, pero siendo 100 y atendida la distancia de la villa de Tivissa le parece que ha lugar a la separación”* i així elevà la proposta al Govern.

En altres ocasions, la qualitat del terreny era l'obstacle més important perquè es possessin d'acord dos ajuntaments a l'hora de dividir el terme municipal. Ens serveix d'exemple el cas de Teià i el Masnou el 1813²⁸. El primer s'oposà a la segregació del segon perquè, reunint el cens de tots dos pobles, a penes arribava a les mil ànimes que exigia la Constitució. Per separat, el Masnou tot just arribava a tenir poc més de dos centenars de persones i la majoria eren de matrícula de Marina. Però, tot i que ja se li havia de concedir la independència, per Teià eren exagerades les pretensions del Masnou en proposar que el seu terme municipal quedés comprès entre el camí Reial, que es dirigia a Alella, i el mar. Aquí hi havia el terreny més ric i productiu, mentre que el que correspondria a Teià seria el més pobre i muntanyós, on amb gran esforç i adob només es podria cultivar la vinya.

A més dels factors o les causes generals de la creació d'ajuntaments i el senyalament del seu terme municipal, existiren els interessos, les faccions i les renyines locals, de persones o de grups, que sens dubte van contribuir, tot i que no podem precisar-ne l'e-

28. *ADB*, L. 10, 1. Dos grans d'Espanya, el marquès de Castelldosrius i el comte de Darnius, donaven suport a Teià. Malgrat tot, el Masnou aconseguiria tenir ajuntament independent.

fectivitat si no s'estudia cas per cas, al fet que un poble aconseguís tenir ajuntament propi o un terme municipal més o menys extens. Junt a aquestes misèries humanes, n'hi hagué d'altres, com ara la millor relació o influència de cada poble o grup amb les autoritats provincials o nacionals. Vegem-ne un exemple.

El 1846 el caseriu de les Cabanyes promogué la seva segregació de Vilafranca del Penedès a l'empara de la legislació local de 1845, que fixava un cens molt reduït per tal que un poble tingués el seu ajuntament. Per assolir aquest cens, necessitava agregar-se 16 cases, que estaven molt pròximes al poble, però pertanyien a l'ajuntament de Vilobí. Era necessari explorar els desitjos dels veïns d'aquestes 16 cases i per fer-ho el cap polític va comissionar l'alcalde de Vilafranca, que estava, pel que sembla, de part de les Cabanyes. El tràmit semblava senzill, però el conflicte va sorgir a l'hora de determinar on havien de manifestar la seva voluntat els 16 veïns.²⁹ El lloc on fossin consultats era decisiu per als veïns, que en un escrit denunciaven que havien estat amenaçats que se'ls traurien les terres que els havien arrendat els terratinents de les Cabanyes, i també d'altres que llauraven i que pertanyien a l'Hospital de Vilafranca. A casa de l'alcalde pedani de les Cabanyes, els veïns que tenien terres arrendades es plegaren al que aquell desitjava. Per Reial ordre, de 22 de juny de 1847, s'agregaren les 16 cases a les Cabanyes.

Les petites misèries i els subterfugis per evadir-se de les contribucions i altres prestacions, urgits, molts cops, pels veïns en la pobresa, intentaven endarrerir la delimitació d'un terme municipal, on el corresponent ajuntament pogués exercir les seves facultats i atribucions.

Es tractava d'agregar el territori de la Rua i Rotges, bé a Borredà bé a Palmerola. L'Ajuntament de Borredà entenia que aquell te-

29. L'alcalde de Vilobí volia que es fes a l'ajuntament d'aquest poble (d'acord, pel que sembla, amb els termes de la comissió feta pel cap polític a l'alcalde de Vilafranca), o en les mateixes cases dels veïns. L'alcalde pedani de les Cabanyes, Magí Olivella, els cità a casa seva, on esperava a l'alcalde de Vilafranca, el qual acusà el de Vilobí de desobediència a l'autoritat, per indicar als veïns que esperessin a casa seva i no hi acudissin. *ADB*, L. 755, 3.

rritori havia depès sempre, a efectes eclesiàstics, de quintes i tributaris de Borredà i que, per tant, s'hi havia d'agregar. També havia de prevaler aquest criteri sobre el de la seva antiga pertinença baronal de Palmerola. *“Que ha sido el estorbo antiguo y que les ha valido siempre que no les ha acomodado a los moradores de aquellas casas de la Rua y Rotges el cumplir el servicio que les incumba; no siendo para omitida la general excusa de que siempre se han servido para substraerse a todos; y es que ora decían ser de Borredá, ora de Palmerola según les ha convenido, a trueque de sacudirse la parte de carga que les ha tocado llevar”*.³⁰

La creació de municipis i la delimitació dels seus termes a València, Alacant, Castelló, Xàtiva i altres províncies

Províncies valencianes

A continuació veurem alguns casos de creació de municipis, constitució d'ajuntaments i la fixació dels termes en les províncies valencianes. Els supòsits i els factors que intervenen no són gaire diferents dels que es plantejaren en terres catalanes.

Un factor dinamitzador de les segregacions municipals fou el sistema fiscal de quota municipal: els pobles volien tenir un ajuntament propi i, en conseqüència, que les diputacions els assignessin una quota independent de l'ajuntament de què fins llavors depenien. Antonio Ortuño junt amb 33 veïns i el mateix Ajuntament de Sant Miquel de Salines (Oriola) demanaren al cap polític i a la Diputació d'Alacant, el 1820 i el 1821, que se'ls assignés la quota de contribucions separada d'Oriola. El 1813, Sant

30. *ADB*, L. 5, 1. Podeu trobar més exemples de creació de municipis a Catalunya a J. BURGUEÑO i M. M. GRAS, «La formació del mapa municipal contemporani a Catalunya. El cas de la Segarra», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, VIII, 33-54, pàg. 115-144. Les conclusions d'aquest documentat estudi, que només poden ser parcials pel fet de referir-se a una sola comarca, seran objecte de comentari en un treball posterior.

Miquel de Salines havia constituït un municipi separat, amb un terme municipal que equivalia a la jurisdicció pedània que tenia tradicionalment. Durant l'absolutisme s'anul·là aquesta segregació. El 1820, els veïns votaren en junta de parròquia, separats d'Oriola. Però a l'hora de repartir la quota, l'Ajuntament d'Oriola només deixà d'incloure com a contribuents del seu terme municipal els veïns del nucli de la població de Sant Miquel, i no els altres que vivien en el medi rural, als quals Oriola exigia la contribució pel fet de no estar demarcats els termes.

Els requisits de la Diputació i del cap polític no eren atesos per l'Ajuntament oriolà, que fou multat amb 500 rals pel cap polític. Al final, l'Ajuntament tractà de justificar-se dient que no havia incorregut en demora en no contestar immediatament, ja que instada ja la demarcació del terme pels veïns, va entendre que havien de resoldre's els dos expedients conjuntament.³¹

El problema més greu no consistia molts cops en la constitució d'un nou ajuntament, sinó en la demarcació dels termes municipals. El conflicte sorgí per l'oposició de l'ajuntament 'antic' al fet que el nou s'endugués gran part del territori. L'economia de molts pobles depenia, en aquella època i en gran mesura, dels aprofitaments comuns, les aigües, els turons i els erms. La segregació no només resultava 'dolorosa', sinó també difícil. Així com un poble significava un nucli aïllat de població i no constituïa una dificultat que tingués ajuntament propi, després de l'elecció corresponent, el repartiment entre dos termes municipals diferents d'un espai amb certa o total interdependència econòmica resultava una operació delicada. A València, *“la mayor parte [dels conflictes] afectaba a pueblos colindantes que no tenían solidificadas sus propias demarcaciones. Se trataba frecuentemente de pueblos que, en el pasado, habían compartido señor, esto es, formaban parte de un mismo señorío y estaban sujetos a los usos comunes en él existentes. El deslinde se resuelve frecuentemente*

31. *ADV* (Arxiu de la Diputació de València), C, 1, caixa 21. Per aquesta mateixa raó, Olocau i Manises, de la província de València, reclamen perquè han de seguir pagant la mateixa contribució que quan estaven units amb Gàtova, que llavors ja havia passat a la de Castelló. *ADV*, C, 2, 1, caixa 4.

por un pleito, en el que la división del 'monte blanco' del 'vedat' del 'boalar' y, en general, de los terrenos en común" es convertia en l'objecte de la discòrdia.⁵² Si aquesta conflictivitat sorgia en la constitució 'simultània' de molts ajuntaments en virtut de la legislació gaditana, quan l'operació de demarcació es plantejava com una 'mutilació' del terme de l'ajuntament preexistent en benefici d'un altre de nova creació, el grau d'enfrontament i animadversió creixia.

L'ajuntament que resultava afectat solia retardar, durant el màxim temps possible, el tràmit d'evacuar l'informe que la diputació li sol·licitava directament o a través de l'alcalde de la capital del partit judicial a què pertanyia. Però, fins i tot disposat a col·laborar, apareixien noves dificultats en el procés de demarcació, a les quals la legislació de llavors no donava solució: ens referim als criteris que calia seguir per dividir el terme municipal. Recordem que la Constitució de Cadis només deia que se li senyalaria al nou ajuntament el terme corresponent. Els dos criteris més freqüents eren l'històric i el poblacional.

Pel que fa al primer, el nou ajuntament creat reivindicava freqüentment com a terme municipal aquell territori que tradicionalment li havia pertangut: el de la rodalia de la parròquia del poble; o el territori del senyoriu, al qual els veïns del poble tenien dret privatiu per a certs aprofitaments, si depenien d'un senyor. L'altre criteri consistia a repartir-se el territori en proporció a la població de cada nucli o poble.

Posats a servir-se d'arguments històrics, que eren els que més els afavorien generalment (el poble que accedia a tenir ajuntament propi solia ser de població inferior), els veïns podien retrotreure fins les pròpies cartes de poblament. Dins de la Comunitat Valenciana, en veurem alguns exemples.

El 14 de desembre de 1822 els habitants de Costur van escriure al cap polític demanant-li la segregació del seu terme del d'Alcora, ja que *"tienen que lidiar con un pueblo numeroso, engréido*

52. M. CHUST CALERO (coord.), *Historia de la Diputación de Valencia*, Valencia, 1995, pàg. 114.

[sic] *y dominante que siempre ha mirado a Costur poco menos que esclavo, a su parecer, de raza inferior*". Afegiren que els incomedaven constantment en el camp, els portaven a judici, els empresonaven, etc.

Tret d'un, cap altre veí de Costur sabia firmar, però no desconeixien, pel que sembla, la història local i encara menys descuaven els seus drets. Costur volia que se li adjudiqués com a terme municipal el corresponent al territori decimal que cobria el capellà. Aquest criteri suposava demanar gran part del terme d'Alcora, perquè el senyor del castell d'Alcalatén (senyoratge del qual havien nascut diversos municipis) va concedir al seu dia els delmes al capellà rector de Costur.

L'informe de l'ajuntament d'Alcora mostrava una postura bastant raonable en aquesta qüestió. Al·legava que l'antiga jurisdicció d'Alcalatén fou dividida entre els pobles de Llucena, Figueroles, Xodos, les Useres i l'Alcora. Afegia que Costur era un llogarret, un caseriu o una masia d'Alcora i no tenia terme i que la mateixa pretensió de Costur podien plantejar-la Araia i altres caseries quan assolissin ajuntament propi. L'Alcora continuava exposant que el terme d'Alcalatén es dividí entre Llucena i l'Alcora per escriptura davant del notari Jaime Pineda, el 8 de juny de 1418. La pretensió de Costur equivalia a demanar l'adjudicació dels dos terços del terme i que el poble de l'Alcora quedés gairebé envoltat pel terme municipal de Costur, i que el límit d'aquest passés molt a prop de les cases de l'Alcora. El més raonable, segons el criteri de l'Ajuntament d'Alcora, fóra la divisió en proporció al nombre de veïns. L'Alcora en tenia més de mil; Costur, uns cent.

Costur contraargumentà que gran part de la terra del terme que li corresponia era de mala qualitat o de muntanya.³⁵

35. *ADV*, C, 1, caixa 22. Les dades de població d'aquestes dues localitats coincidien amb les que ens subministra Cavanilles el 1795, i a la pàgina 96 (294, en l'edició que citem) ens dona compte de la pròspera indústria de porcellana i llana de l'Alcora. A. J. CAVANILLES, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, Imprenta Real, 1795. Citat per J. LACARRA et al., *Las observaciones de Cavanilles doscientos años después. Libro primero*, Valencia, Bancaixa, 1995.

No fou menys atiat el conflicte que enfrontà Onda amb Tales, que lluitava per la seva segregació. El síndic procurador de Tales exposà, el 21 de febrer de 1821, al cap superior *“que de inmemorial ha tenido este pueblo ayuntamiento y alcalde, [però] única-mente ejercía la jurisdicción pedánea y el de la villa de Onda, el mero y mixto imperio”*. Recordà que Tales, que comprenia l'an-nex d'Artesa, va iniciar l'expedient de segregació el 1814, però quedà retingut a Onda en tornar l'absolutisme. Restaurada la Constitució, sol·licitaren, el maig de 1820, a l'alcalde d'Onda que *“se abstuviese de ejercer jurisdicción”* i es tornà a trametre l'expedi-ent, però Onda deixà passar els mesos sense contestar.³⁴

Onda al·legà en el seu informe que tot allò que havia exposat el representant de Tales era mentida. Onda sempre havia exercit sobre Tales la jurisdicció, ja que la va comprar a Felip III, el 12 de juliol de 1608, per 20.000 lliures. L'Audiència, per Decret de 14 d'abril de 1741, va concedir que Tales podia tenir un tinent al-calde. Si Tales volgués la independència, hauria de pagar les 20.000 que al seu dia pagà Onda. Si se li tragués el terme a Onda *“resultaría faltar leñas para la fábrica de loza fina y se verían obligados a pordiosear a los pueblos limítrofes y seguramente mu-chos operarios emigrarían”*.³⁵

Diversos pobles informaren favorablement de la petició de se-gregació i el 21 de febrer de 1822 el cap polític, president de la

34. Entre els arguments de Tales, hi trobem: tenir terme distint i *“separado de Onda y aún hoy se manifiestan los cimientos de sus mojones”* i *“dista una hora por terreno montuoso”*; eren més de 200 veïns i Artesa en tenia més de 70; ja tingueren ajuntament constitucional el 1814 (pel que sembla, actuaren pel seu compte); en l'Antic Règim, rendien compte separat de propis i arbitris des del segle XVIII; des de 1730 fins ara, se'ls ha comunicat directament el repartiment de l'equivalent i altres contribucions, i el mateix passa amb les pensions i les càrregues del Reial Servei de Reemplaçaments i Quintes; la seva població es compon de 667 ànimes, fins i tot de 106 pàrvuls; des de 1730 fins a 1770 ha tingut un alcalde i dos síndics (ADV, C, 1, caixa 22).

35. El procurador de Tales argumentà, amb un sentit pueril per a la nostra mentalitat, però que en la seva època constituïa un element valoratiu entre les poblacions riva-les i limítrofes, que, quan tinguessin ajuntament, la població augmentaria, ja que joves d'altres pobles hi anirien per casar-se, *“lo que ahora no sucede por etiquetas, siendo la principal el de querer tenerlos a los Tales como esclavos de Onda, lo cual es contrario al espíritu de la Constitución”*.

Diputació, informava favorablement el Govern de la proposta de crear un nou municipi a Tales.

Però no és necessari sortir de la ciutat de València. La febre segregacionista va arribar, durant el Trienni Liberal, als ravals extramurs, tot i que ja existien certs antecedents en l'Antic Règim. En el cas de València, als factors que hem anat analitzant tendents a la dispersió municipal, s'hi han d'afegir altres factors que constitueixen anuncis precursors de la política municipal que el Govern i les comunitats autònomes tenen encara avui sobre la taula sense resoldre: si tot nucli de població diferent de la localitat on radica l'ajuntament té dret a erigir-se en municipi independent o la creació d'un municipi és una potestat del poder públic, tenint en compte els interessos generals. Però anem a la història, que constitueix la nostra ocupació.

El 1819 els pobles del voltant de València (Russafa, Mislata, etc.) van voler independitzar-se de la ciutat de València, que estava dividida en quatre quaters, cada un compost de diversos pobles. El 23 d'octubre de 1819, es dirigiren al rei "*para reclamar la independencia que, como a tales poblaciones constituidas, les corresponde*". "*En la actualidad [...] se les exigen cantidades por fincas que no disfrutan*". Una altra vegada, l'argument fiscal. Tots aquests pobles estaven units per una Junta de Contribució i Estadística.

El 9 de març de 1836, Campanar promogué expedient, en virtut d'allò disposat a l'article 4 del Decret de 23 de juliol de 1835. Tenia 300 veïns i 14 regidors; ja estigué separat de València el 1814 i 1820 "*con extensión a todo el territorio de su parroquia, que es el que entonces se demarcó*". Així tindrien escola, ara no; "*existe una muchedumbre, así de hombres como de mujeres, sumidos en la más crasa ignorancia de sus deberes patrióticos y religiosos*".³⁶

36. *ADV*, C, 2, 1, caixa 4 (Divisió territorial). Vegeu en la *Historia de la Diputación de Valencia* (nota 32), com aquesta Diputació durant el 1814 ja s'ocupà de la creació d'ajuntaments, alguns molt a prop de la ciutat de València, com ara Benimaclet, el Grau, Alboraiia, Orriols... (pàg. 58). Durant el Trienni també es crearen ajuntaments molts propers a la capital: Cabanyal, Canyamelar, Campanar... (pàg. 40).

El 25 de maig de 1836 la Diputació ordenà que la petició de Campanar passés a informe de l'Ajuntament de València. Aquest ajuntament es remeté als arguments que ja s'havien exposat en el cas de Russafa, dos dels quals també serien d'aplicació a Campanar: per l'ajuntament de València es podia crear el de Russafa, però sense tocar el terme municipal de València. Però si es creava aquell ajuntament, s'afavoria la introducció a la ciutat de València de carns, vins i altres queviures sense el pagament dels drets de portes. Campanar, al seu torn, al·legava que ja havia tingut com a terme municipal el de la seva parròquia, i es mostrava molest perquè pogués entendre's que aprofitaria el fet de tenir ajuntament propi per permetre que s'infringís la normativa fiscal.

Però el més interessant és un extens informe d'una comissió de delimitació de l'ajuntament de València, en el qual afloren ja uns problemes agreujats en els nostres dies en l'assumpte de creació de nous municipis. La comissió plantejà la qüestió dels requisits i les circumstàncies que havien de concórrer per crear un nou ajuntament: per la comissió, els pobles havien d'estar separats, almenys, mitja llegua per tenir ajuntament propi. El futur ajuntament havia de comptar, a més, amb la riquesa suficient per sostenir els serveis mínims, sense carregar els veïns d'arbitris excessius. El 3 de novembre de 1836, l'ajuntament de València al·legà, a més, que potser convenia anar revisant ja l'article 320 de la Constitució de 1812 i precisar què s'entenia per *poble*. No podia ser-ho qualsevol barri o raval d'una ciutat. València recordà que el 1821 els veïns del carrer Cuarte extramurs pretenueren tenir ajuntament propi. D'aquesta manera, els veïns de València no podien sortir de la porta de casa seva sense tenir problemes amb els veïns d'altres pobles. Havia arribat el moment de revisar la legislació. S'establiren molts ajuntaments perquè era un mitjà de retornar la llibertat als ciutadans. Ara s'estava burlant aquella finalitat. L'ajuntament de València entenia que s'havia d'establir ajuntaments en aquells nuclis rurals molt separats del nucli de la capital, no en aquells barris que anaven sorgint als voltants de les capitals importants. Campanar s'atenia

a la literalitat de la llei, que no distingia entre nucli allunyat i rural i aquests ravals nascuts al voltant de les grans ciutats. Apareixien ja altres problemes moderns: l'al·legació per part dels pobles o els barris que volien independitzar-se de trobar-se o sentir-se abandonats de la capitalitat, que no establia els serveis mínims als barris. Campanar manifestà que, quan tingués ajuntament, establiria escola de primeres lletres, de la qual mancava en aquells moments.

La Diputació Provincial de Xàtiva, tot i la seva curta durada, va haver d'intervenir en diversos expedients de fusió de pobles en un sol municipi i, sobretot, en el senyalament de termes. Aquest segon assumpte era més espinós i complex que el primer, de tal manera que, quan la Diputació de Xàtiva s'instal·la, el 17 de maig de 1822, estaven pendents diversos expedients d'aquesta naturalesa. El senyalament separat de terme implicava la solució de diverses qüestions. La primera d'aquestes consistia a disposar d'una font pròpia d'ingressos, per l'aprofitament de muntanyes o pastures pels veïns o el seu arrendament. En segon lloc, l'ajuntament podia distribuir de manera autònoma la quota de contribució que li fixés la Diputació. Ara veurem les queixes d'alguns ajuntaments perquè no els permetien gaudir d'aquesta espècie d'autonomia financerofiscal. El senyalament o l'alteració de termes podia modificar el règim de gaudi de les aigües de rec de què algun dels pobles que s'agregaven havia gaudit en exclusiva. Per aquest motiu, aquest aspecte resultà cabdal en un territori de regadiu.

La Diputació rebé una queixa de l'ajuntament constitucional d'Ador *“relativa a no reconocer el de Palma su jurisdicción en el ramo de contribuciones”*; situació creada perquè aquests ajuntaments no tenien els seus termes 'demarkats'. En la mateixa sessió, la Diputació deliberà sobre una altra queixa de l'ajuntament de Simat de Valldigna per la negativa del poble de Baroch a reconèixer la seva autoritat en l'assumpte de les 'contribucions', tot i ser un annex d'aquella població. La Diputació informà que Baroch havia iniciat expedient per tenir ajuntament i un terme independent, i que mentre no es resolgués, almenys en els temes

de contribució i reclutament, havia de reconèixer l'autoritat de l'ajuntament de Simat, ja que se'ls havia assenyalat una sola quota.³⁷

Heus aquí les dues quotes, la dels diners i la de la sang, amb què havien de contribuir els pobles de l'Estat. Per als pobles no era, doncs, assumpte fútil la diferència entre tenir ajuntament propi o estar agregat a un altre poble.

Els ajuntaments de Manuel, Torreta i l'Abat havien sol·licitat formar un sol ajuntament, ja que formaven un sol carrer, encara que fossin pobles diferents. El poble de Faldeta no va voler firmar la sol·licitud. Els altres consideraven que fóra avantatjós formar-ne un de sol amb el nom de Manuel.³⁸

Obtinguda la conformitat de Faldeta, la Diputació, en virtut del Decret de Corts, inserit en la Reial ordre, d'1 de maig de 1822, i tenint en compte les circumstàncies del cas i que la distància entre els pobles es reduïa a la que *“constituye la acequia llamada de Manuel entre el pueblo de este nombre y Faldeta”*, decretà: *“se reunirán en un solo pueblo con el título de Manuel los cuatro que hasta ahora se han conocido con dicho nombre y los de Faldeta, Torreta y Labad, debiendo formar una sola población para su gobierno político, económico y civil, con un solo ayuntamiento con arreglo a lo prevenido en el citado decreto quedando comunes sus respectivos términos, pastos y obligaciones de todos sus vecinos sin ninguna distinción particular entre ellos, como individuos todos de una misma población que lo será en lo sucesivo, entendiéndose que, en cuanto a las aguas que respectivamente ha disfrutado cada término, continuarán disfrutando las tierras comprendidas en ellos en los mismos términos que los han disfrutado hasta el día con idénticos derechos y obligaciones que les han*

37. *ADV*, C, 5, val. 1r, sessió 26-VII-1822, f. 42-47.

38. El cens era el següent: Manuel, 64 veïns; Faldeta, 68; Torreta, 25; i l'Abat, 15. La Diputació oficià a Faldeta perquè informés sobre les causes de la seva negativa i els altres pobles perquè aportessin dades a la instrucció de l'expedient, com per exemple: des de quan eren diversos pobles, nombre de parròquies, la riquesa, si de la unió podia resultar-ne alterat el règim de riscos, pastures, etc. I també altres notícies, i sobre els avantatges d'unir-se en un sol ajuntament (sessió del 6-XI-1822).

correspondido y les corresponden, según las ordenanzas que rigen en la materia”.³⁹

Altres províncies

Aquests problemes no eren exclusius de València. El 1837 Madrid tingué conflictes amb els pobles del seu voltant per demarcar els termes municipals respectius, especialment amb Carabanchel Baix. La Diputació de Madrid hi va intervenir actiuament. La vila de Madrid volia que es restablís la demarcació territorial i jurisdiccional, executada el 21 i 22 de juny de 1822. Es tractava que *“lograda que sea por la corporación la recaudación de los derechos municipales, es preciso adoptar todos los medios a extinguir el contrabando”*. Un altre cop, els motius fiscals. Però aquí el que preocupa són els arbitris i l’eficàcia de la seva recaptació davant del temor, com ja hem vist que existia a València, que la hisenda municipal pogués ser burlada. Però, a més, es tractava que *“los pueblos limítrofes disputan a Madrid su jurisdicción en todos los puntos al otro lado del Manzanares [...] confirmada que sea la división, se pone coto a tales arbitrariedades y de parte de las justicias de los pueblos se evitan contestaciones desagradables y no pueden ocurrir dudas, siempre funestas, entre Corporaciones municipales que tienen el mismo fin: el bienestar de los pueblos”*. Després de molts tràmits, va poder realitzar-se la deli-

39. Es va passar una còpia del decret de la Diputació al cap polític per al seu compliment, elecció d’ajuntament de l’any següent i perquè se servís donar part d’aquesta disposició a les autoritats superiors, en cadascuna de les branques de l’administració (sessió del 5-XII-22, f. 184-184v). Una Reial ordre, de 9 de juliol de 1822, aprovava la demarcació dels termes de Polinyà i Corbera i la constitució d’ajuntament nou, amb demarcació de terme a Fortaleny, i permetia romandre separat el lloc de Riola. S’acordà que aquests quatre pobles poguessin recaptar els impostos, segons disposà en el seu dia la Diputació de València, posant-se d’acord (sessió del 24-VII-1822, f. 36-42). En la mateixa sessió es llegí un ofici de l’intendent en què retia compte que el control destinat al partit d’Albaida manifestava que els termes dels ajuntaments d’Albaida, el Palomar, Benissoda, Atzeneta i Aljorj no tenien demarcat el seu respectiu terme per a la formació del quadern general de la riquesa.

mitació amb Carabanchel Baix, que hi va posar especial resistència, en al·legar que estava “*en posesión inmemorial de un término y sólo una ley de Cortes podía dar lugar a una nueva división del territorio*”. La Diputació intervingué finalment per donar suport a l'ajuntament de Madrid i la delimitació tingué lloc els dies 15 i 16 d'octubre de 1839.⁴⁰

Un cop instal·lada, la Diputació de Lleó no trigà a abordar la qüestió de la creació dels ajuntaments, establint un pla general. Es deliberà en la sessió del 8 de juliol de 1813, i la Diputació elaborà una memòria sobre els criteris, els quals foren establerts en la sessió del dia 10. Els criteris recollien i ampliaven allò establert en la Constitució i en el Decret de 23 de maig de 1812.⁴¹ Atesa l'existència de molts nuclis petits i dispersos en aquesta província, la Diputació donava la solució d'agrupar-se voluntàriament i de fixar la capital per acord comú. En la sessió de 2 d'octubre de 1813, la Diputació constatà que s'havien presentat infinits memorials, en què la qüestió més freqüent consistia en quin poble s'havia de fixar la capital. I, com a segon problema, es plantejava l'administració dels béns de propis, sobre els quals els membres de la Diputació no mantenien un criteri unànime. La majoria acordà que l'ajuntament havia d'administrar i recaptar els de tots els pobles, però els vocals Iglesias i Campillos opinaven que cada poble havia d'administrar els seus i disposar de la seva propietat, si bé havien de rendir comptes a l'ajuntament, perquè aquest formés el compte general de tots i els presentés a la Diputació. Es consultà el Govern. La Diputació hagué de recordar als pobles que eren 'barris' de l'ajuntament en què estaven integrats, i que, per tant, els fons s'administrarien conjuntament.⁴² Els problemes de reduir a fórmula mu-

40. He seguit P. BAENA PINEDO, «La división municipal en la Revolución liberal. El caso de Madrid», dins *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a M. Artola*, Alianza i Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 1995, vol. 3 (*Política y Cultura*), pàg. 59-70.

41. El més original consistia en el fet que hi hagués districtes més o menys extensos que es constituïssin en ajuntament, posant-se d'acord.

42. F. CARANTOÑA ÁLVAREZ, *Historia de la Diputación de León*, León, Instituto Leonés de Cultura (Diputación de León), vol. I (*Las primeras diputaciones (1812-1823)*), 1995, pàg. 13-14.

nicipal la tradicional organització dels pobles continuaren durant el Trienni, cosa que portà la Diputació a acordar, el 20 de novembre de 1820, l'establiment d'un pla general. En la sessió del 30 d'agost de 1820 es llegí una instància dels 11 poblets de l'ajuntament de Vilafranca, en què manifestaven que se'ls tractava "*como negros de Goa en las plantaciones de América*".⁴³

E. Galván Rodríguez ens proporciona informació detallada sobre la divisió municipal a les Canàries. "*En el Antiguo Régimen, la isla se identificaba con el municipio de modo que el territorio que comprende la jurisdicción municipal está perfectamente delimitado y todos los propios comprendidos en la isla pertenecían al ayuntamiento establecido en la misma. De un único municipio por isla se pasa a una situación caracterizada por la enorme multiplicación de municipios [...] en torno a una cantidad de noventa*". Aquesta multiplicació enorme és relativa, perquè hi havia províncies peninsulars que passaren de 900. A partir d'aquí i a més de les segregacions municipals, el principal problema que estudiava Galván consisteix en "*la demarcación de los límites jurisdiccionales correspondientes a cada municipalidad y la distribución entre los ayuntamientos de nueva creación de los recursos antes administrados por el cabildo insular, especialmente de los propios*". També aborda la relació entre demarcació territorial i sistema fiscal, però des d'una altra perspectiva: "*En muchas ocasiones es la Diputación la que anima el proceso de deslinde, dado que en una clara división administrativa radica el éxito de la política de recaudación de las contribuciones*".⁴⁴

El Pla i el partit judicial de Barcelona

L'organització politicoadministrativa del Pla de Barcelona, durant el segle XIX, es materialitzà en un partit judicial que tenia

43. CARANTOÑA ÁLVAREZ, *Historia de la Diputación...*, pàg. 27.

44. *El origen de la autonomía canaria. Historia de una diputación provincial*, Madrid, Ministerio para las Administraciones Públicas, 1995, pàg. 251.

per cap la ciutat de Barcelona i que comprenia els pobles del seu voltant, tal com descriurem aquí.

Potser avui no percebem suficientment la importància que el partit judicial tingué en l'àmbit juridicoadministratiu durant el segle XIX, i que avui parcialment conserva. En la divisió del territori del segle XIX, el partit judicial, junt amb la província i el districte municipal, formen les divisions generals, a les quals, segons el seu àmbit, han d'adaptar-se la resta de divisions especials o sectorials.

Sempre hem fundat constitucionalment la província en l'article 11 de la Constitució de Cadis, que preveu "*una división más conveniente del territorio español*", però la necessitat d'una divisió més convenient podia referir-se també a altres circumscripcions, com ara el partit judicial, tot i que l'article 11, per la seva col·locació sistemàtica, sembli que només es refereix a la província.

Primer aparegué com a base de les juntes electorals de partit, que es congregaven en el seu cap o capital (article 59 de la Constitució de Cadis). També es preveien els partits com a divisió jurisdiccional (art. 273).

En el segle XIX, els caps de partit, seu de l'exercici de funcions jurisdiccionals i circumscripció electoral, "*constituyeron la red urbana oficial, donde el Estado estableció sus servicios periféricos (Oficinas de Hacienda, notarías, registro de la propiedad)*".⁴⁵

Aquesta importància ha decrescut actualment, en comptar l'Estat amb una infraestructura viària més moderna i uns mitjans de comunicació més ràpids que apropen les capitals de província als seus últims pobles. El partit judicial fou pensat per no obligar els ciutadans a uns llargs desplaçaments ni fer-los abandonar les seves tasques per molt de temps. Evidentment, aquest avantatge no era tan visible quan el cap de partit coincidia amb la capital de província, perquè aquesta ja prestava els serveis del partit judicial i molts d'altres.

45. BURGUEÑO, *Geografía política...*, pàg. 191-192. Vegeu en aquestes pàgines altres funcions estadístiques, de comunicació, etc., que es confiaren als partits judicials.

Segons l'article 273 de la Constitució de Cadis, “*se establecerán partidos proporcionalmente iguales; y en cada cabeza de partido habrá un juez de letras con su juzgado correspondiente*”.⁴⁶

Desapareguts els senyorijs i la jurisdicció senyorial (Decret de les Corts de 8 d'agost de 1811), l'organització d'una nova xarxa de tribunals i jutges per tot el territori era urgent. El Reglament d'audiències i jutjats de primera instància de 9 d'octubre de 1812 encomanà a les diputacions provincials, d'acord amb l'Audiència, la proposta d'una divisió en partits judicials.

El 25 d'octubre de 1812 la Diputació de Catalunya rebé l'encàrrec de dividir la seva província en partits. El 3 d'abril de 1813, la Diputació comissionà l'arquitecte Tomàs Soler, que, juntament amb Jaume Pons, delegat per l'Audiència, presentaren en tres mesos i mig el seu informe i la seva proposta a la Diputació.

Catalunya quedà dividida en 24 partits. El de més població era naturalment el partit de Barcelona (uns 45.000 veïns). La resta oscil·lava entre els 5.000 de Balaguer i els 9.200 de Figueres.

“El pla de 1813 marca el veritable punt de partida de la geografia política contemporània al Principat de Catalunya, en establir les grans línies del mapa comarcal actual. La similitud dels criteris bàsics emprats en l'elaboració de la primera comarcalització de la Generalitat republicana (distàncies, atracció mercantil de les ciutats, comarques naturals...) explica en part la semblança de resultats entre ambdues formes de compartimentar l'espai”.⁴⁷

Barcelona era el partit que menys anunciava els futurs límits de la comarca republicana o de l'actual, ja que depassava àmpliament l'extensió del Pla de Barcelona. La jurisdicció d'aquest partit remuntava Collserola, i s'estenia pel Vallès Occidental alhora que mantenia el Baix Llobregat fins que se segregués jurisdicció-

46. La divisió del territori en partits judicials comença a tenir bibliografia; especialment BURGUEÑO, *Geografía política...*, pàg. 191-202, pel que fa a la divisió d'Espanya en partits judicials; del mateix autor i en referència a Catalunya i altres territoris: *De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània dels Països catalans (1790-1850)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1995, pàg. 174-186. També per a Catalunya, SARRIÓ, «El régimen señorial...», pàg. 184-194.

47. BURGUEÑO, *De la vegueria...*, pàg. 58.

nalment i administrativament de Barcelona, a partir de 1834, en convertir-se Sant Feliu de Llobregat en cap d'un partit judicial. Coneguem exactament els límits del partit de Barcelona.⁴⁸

El pla de Soler i J. Pons fou acceptat per la Diputació i l'Audiència i elevat a la Regència el 4 d'agost.⁴⁹ Les Corts no van poder aprovar-lo, ja que foren dissoltes per Ferran VII el 4 de maig de 1814.

Torno al règim constitucional. La Diputació Provincial de Barcelona, constituïda el 1820, considera "*que, según la demarcación que observa en el mapa de 1813, no se formó el partido de Barcelona con arreglo a lo prevenido en el art. 5º del cap. 2º del citado Decreto de 2 de octubre de 1812*". No només se li agregaren aquells pobles petits més immediats, tal com ordenava el mateix article, sinó també altres poblacions molt nombroses i distants (Terrassa, Sabadell). Després només se li agregaren els pròxims⁵⁰, i n'hi hagué prou amb quatre jutges, en comptes dels sis proposats el 1813.

48. "*El partido de Barcelona linda a oriente con el de Mataró y su último pueblo es Teyá y Masnou y parte con el mar Mediterráneo; a mediodía con el mismo mar; a poniente con los de Villafranca del Panadés, Igualada y Manresa, teniendo al extremo los pueblos de Castelldefels, Begas, Vallirana, San Pons, Corvera, Gelida, Ortons, San Esteban de Sasroviras, Abrera, Olesa, Villadecavalls [...] Matadepera y Barata; a cierto con dicho partido de Manresa y Granollers, siendo sus últimos pueblos, el Santuario de San Lorenzo de Munt, San Felio del Racó, Castellar, San Julian de Altura, Junqueras, Sabadell, Barberá, Moncada y Reixach. Este partido contiene la capital de la provincia, Barcelona, cuya población se calcula en 36.000 vecinos, los cuales unidos a los 9.183, a que ascienden los vecinos comprendidos en los pueblos del territorio [...] forman la suma de 45.183 y se dividen en seis distritos a saber [...]*" (ADB, L. 24, 1). Segueix la relació de cadascun dels districtes amb els seus pobles veïns i les distàncies en hores amb la capital.

49. El pla de 1813, que dividia Barcelona en 6 jutjats que s'estenien radicalment al llarg d'un camí fins a arribar als diferents pobles, tractà de pal·liar la desproporció del cens del partit de Barcelona respecte als altres. La distribució dels districtes i cens a BURGUEÑO, *De la vegueria...*, pàg. 75. A ADB, L. 24, 1, s'hi conté la relació dels pobles de cada districte.

50. Segons la relació de 2 d'agost de 1820, "*el partido de Barcelona linda a oriente con el de Mataró y son sus últimos pueblos S. Martín de Provencals, S. Andrés de Palomar, Horta y S. Ginés de Agudells; a poniente en el de Villafranca, tomando al extremo los pueblos de Castelldefels, Begas, Vallirana, S. Pons y Corbera y a cierto con el de Tarrassa, siendo sus últimos pueblos, Cervelló, Sant Vicente del Hort, S. Feliu de Llobregat, S. Juan Despí, S. Just de Esbern, Sta. Cruz de Olorde, Vallvidrera y Moncada*". Segueix l'enumeració dels pobles amb el cens i la distància a la capital. Ara el partit constava de 23.623 veïns (ADB, L. 24, 8).

El partit de Barcelona s'aturava en el riu Besòs i s'entregaven al de Mataró els pobles que van des del marge esquerre del riu (Sant Adrià, Santa Coloma, Vallansana i Reixach) fins al riu Tordera.

Es formà el partit judicial de Terrassa amb 4.658 veïns i amb 35 pobles.⁵¹

El partit judicial de Terrassa fou un projecte que ja s'havia considerat, però que fou descartat el 1813.⁵² D'aquesta manera, el partit de Barcelona reduïa a la meitat (23.623) els veïns de la seva jurisdicció i tant o més la seva extensió (459 km²), comparats amb els previstos el 1813, i s'estenia per la comarca del Baix Llobregat. La creació del partit judicial de Sant Feliu del Llobregat, nascut en virtut del Reial decret de 21 d'abril de 1834, que establia una divisió general del territori espanyol en partits judicials, suposà el retrocés del límit meridional del partit de Barcelona fins al riu Llobregat.

Així s'ajustà aproximadament aquest partit al territori històric del Pla de Barcelona.⁵³

51. Vegeu la relació d'aquests pobles a *ADB*, L. 24, 8. El juny de 1820, els alcaldes de Terrassa, Rubí, Ullastrell, Sant Pere de Terrassa, Viladecavalls, Matadapera i Olesa havien sol·licitat la creació d'un partit amb capital a Terrassa. "*La anterior Diputación (1813) no contó con la bella disposición y circunstancias de la villa de Tarrasa, distante seis horas de la capital de la provincia; ni otros pueblos, poco más o menos remotos de ésta*". S'hi havien d'incorporar "*todos los pueblos ultramontanos del llano de la capital*" (*ADB*, L. 24, 5).

52. Tomás Soler i Jaime Pons, en la seva proposta a la Diputació, el 18 de juliol de 1813, no es decidiren a proposar un partit a Terrassa perquè, "*además de no poder darle 5.000 vecinos, desfiguraba y reducía los de Granollers e Igualada, de cuyo territorio había de formar parte; de manera que tampoco habrían llegado al número y se habría perjudicado a los habitantes de aquellos pueblos, que todos los días van a la capital por sus negocios y rara vez a otras poblaciones de la comarca*".

53. El 1822 els pobles del partit judicial de Barcelona eren els següents:

	Vecinos		Vecinos
Barcelona y Gracia	18.876	San Martin de Provencals	175
Begas	56	San Gerónimo de Hebrón (monasterio de)	1
Castelldefels	62	San Gervasio	39
Cervelló, Palma y San Pons	47	San Adyutorio	1
Corvera	27	San Medin	1
Esplugas	105	San Justo Desvern	105
Gavà	176	San Feliu de Llobregat	175
Gracia (<i>vide</i> Barcelona)		San Vicente dels Horts	197
Horta	74	San Juan Despi	57
San Gines de Agudells	96	San Baudilio de Llobregat	362

Els pobles del Pla de Barcelona en la primera meitat del segle XIX

L'ocupació francesa de la ciutat de Barcelona i els seus voltants no permetia el compliment de les previsions constitucionals en l'elecció d'ajuntaments i el senyalament dels seus termes municipals entre 1812-1814. Sarrià fou un dels pocs pobles propers a Barcelona que no es trobaren ocupats permanentment per les tropes napoleòniques.

Quan hem enumerat anteriorment la relació dels pobles que componien el partit judicial de Barcelona, entre els quals es trobaven aquells que s'agregaren més tard a Barcelona, observem que els nuclis de població es relacionen i que sembla que els respectius termes municipals no es troben clarament delimitats. Horta i Sant Genís dels Agudells s'enumeraven de manera separada i amb cens propi; s'assenyalava cens conjunt a Sarrià, les Corts i Travessera; apareixien enumerats santuaris, monestirs i quadres, etc. La reacció absolutista de 1823 no permeté que qua-

Hospitalet	219	San Clemente de Llobregat	185
Moncada Reixach hoy separado	66	Santa Cruz de Olorde	28
Nuestra Señora de Belén (santuario de)	1	Santa Coloma de Cervelló	24
Nuestra Señora del Coll (<i>idem</i>)	1	San Gines de Agudells (<i>vide</i> Horta)	
Nuestra Señora de Port (<i>idem</i>)	1	Sarrià, Lascords y Travesera	419
Nuestra Señora de Pedralbes (monjas franciscanas)	1	Torrellas	
24			
Prat	162	Torreroja (cuadra de)	1
Sans	140	Valldaura	1
San Andrés de Palomar	378	Vallirana	11
		Vallvidrera	27
		Viladecans	151

Aquesta llista s'ha tret de la circular que, el 23 de març de 1822, el cap polític superior, Juan Munárriz, envià a tots els pobles. Aquesta circular contenia el Decret, de 27 de gener de 1822, pel qual es dividia el territori espanyol en províncies. En la circular, juntament amb la demarcació de cada província catalana, s'acompanyava una relació dels pobles de Catalunya, agrupant-los per les províncies i pels partits. S'hi indicava el cens de cada poble, tot i que potser no fos gaire exacte, ja que s'havia pres del "*Padrón formado por los mismos pueblos por el Orden del Gobierno en 1819 para el reemplazo del ejército que debía verificarse y no tuvo efecto en 1820*" (ADB, L. 22, 8).

llés la delimitació territorial d'aquests pobles. No només les circumstàncies polítiques, sinó també les tendències segregacionistes d'alguns pobles impediren que el mapa municipal d'aquests pobles del Pla quedés mitjanament perfilat abans de mitjan segle XIX. Aviat començaren les temptatives segregacionistes. Ja sabem que les Corts sol·licità, el 14 de gener de 1814, la seva segregació de Sarrià i que el retorn de l'absolutisme interrompé el procés. Durant el Trienni Liberal les Corts aconseguiren ajuntament i terme propi. La conquesta durà poc, ja que totes les realitzacions liberals des del començament de la Dècada Ominosa foren anul·lades. Quan aquesta s'acabà, es reinicià l'expedient de creació de l'Ajuntament de les Corts i s'aconseguí l'autonomia municipal el 18 d'octubre de 1836.

Un altre cas fou Gràcia, en la seva lluita per segregarse de Barcelona, iniciada ja sota el règim absolutista, el 5 de febrer de 1816. La segregació fou aconseguida també durant el Trienni, però anul·lada a l'inici de la Dècada Ominosa. El 17 de novembre de 1836 alguns veïns del barri de Gràcia (José Samsó i d'altres) es dirigiren al cap polític de Barcelona i li sol·licitaren l'elecció d'ajuntament, la separació de Barcelona i la possessió del títol de vila concedit per Ferran VII. El cap polític, que considerà justes les dues primeres peticions, el 24 de novembre de 1836 oficià a la Diputació perquè, d'acord amb l'article 83 de la Instrucció de 1823, *“se sirva acordar lo conveniente para que el Barrio de Gracia forme su ayuntamiento y separación de esta capital”*.⁵⁴ La Diputació Provincial de Barcelona incoà expedient, promogut per José Samsó, Vicente Malla i Vicente Llavallol, alcalde i prohoms del barri i territori de Gràcia, l'any 1830, sol·licitant que es reclamés oficialment a Sa Majestat el Reial despatx de privilegi de vila concedit al barri de Gràcia el 17 de novembre de 1834. La Diputació sol·licità informe a l'ajuntament el 3 de desembre de 1836.

54. Segons l'Ajuntament, així es deduïa de les diverses convocatòries que s'havien verificat per explorar la voluntat d'aquells habitants. Obligar-los que se separe sin *“de la metropoli será promover discusiones [sic] entre ellos que podían traher funestas consecuencias [...] mayormente en las críticas circunstancias en que nos hallamos [aquesta és una al·lusió, sens dubte, a la guerra carlina]”*.

L'ajuntament de Barcelona informà la Diputació (16 de desembre de 1836) i el cap polític (23 del mateix mes) i exposà a tots dos els mateixos arguments:

Eren poquíssims els veïns que desitjaven segregar-se de Barcelona, *“siendo muy grande la mayoría de ellos decidida a continuar siendo vecinos de esta capital”*.

“Nada prueba mejor la decidida oposición de aquellos moradores a este privilegio [el de vila] que la renuncia hecha por el Alcalde y prohombres del año 1833 por la expresa voluntad general”.

“La población de esta ciudad [Barcelona] centro del comercio e industria española en tiempos pacíficos ha tomado tanto incremento de pocos años a esta parte como que acaban de desaparecer las muchas huertas que había dentro de las murallas, quedando ocupados sus terrenos por las nuevas calles [...] y no duda este ayuntamiento, destruida la facción y restablecida la tranquilidad, vendrá tiempo en que, no pudiendo los actuales edificios contener, tan crecido número de moradores, será preciso romper las murallas y extenderse por la campiña, dejando el barrio de Gracia incluido dentro de esta capital”.

“Por otra parte el mayor número de las casas que componen el barrio de Gracia son de propiedad de vecinos [de Barcelona] para pasar en ellas los calurosos meses de verano”. L'ajuntament demanava a la Diputació la retenció d'aquell privilegi *“por ser perjudicial a todos los vecinos de Gracia y de Barcelona y al Jefe político no dar lugar a la solicitud y que, si es de su interés, impetren los vecinos el mencionado real privilegio”*.⁵⁵

El 22 de juny de 1846, el capità general de l'Exèrcit i Principat ordenà reactivar⁵⁶ l'expedient que havien instat el 7 de novembre de 1836 José Samsó i dos veïns més.

55. L'expedient fou arxivat per la Diputació el 13 de maig de 1840, segons consta a ADB, L. 735, 3, d'on hem obtingut aquestes dades i les que ara segueixen.

56. El capità general comunicà al ministre de la Guerra que *“las últimas ocurrencias ocurridas [sic] en Gracia le han persuadido de la necesidad de segregar Gracia. Está a 1.500 varas de Barcelona y es una villa populosa la que ha poco era una reunión de algunas casas de recreo”*.

El cap polític sol·licità informe a l'ajuntament de Barcelona, amb petició de moltes dades, i als altres municipis que en poguessin resultar afectats.

El 27 de juny l'ajuntament de Barcelona contestà al cap superior polític, advertint de la gravetat de segregar el barri de Gràcia de la ciutat de Barcelona i dient que es dedicaria a reunir les dades sol·licitades, les quals requerien el seu temps.

El 29 de juny l'ajuntament de les Corts informà favorablement, sempre que es mantinguessin els límits entre aquest poble i el barri de Gràcia, establerts per la Diputació el 1840. Si es revisés tal delimitació, les Corts perdria una quarta part del seu territori.

El 29 d'abril de 1846, Sant Gervasi informà que no sabia si el perjudicaria la segregació de Gràcia fins que no sabés el resultat de la petició que va fer el 1843 de rectificar el terme, agregant i segregant cases, conforme al croquis que s'envià.⁵⁷

El 2 de juny de 1846, Horta i Sant Genís dels Agudells informaren que no veien cap inconvenient en el fet que s'accedís a la segregació de Gràcia de la ciutat de Barcelona, llevat que s'unís a Gràcia el barri de Vallcarca, *“que siempre ha sido de esta población [Horta]”, i “en aquel barrio tiene la mayoría de sus propios y arbitrios de los que costea una escuela; y otros intereses de consideración”*.

El 26 de juny el cap polític reté compte al Govern d'aquest expedient de segregació reactivat, dient que era voluntat del capità general de Barcelona. El ministre Pidal contestà el 4 de juliol advertint que es complís l'article 101 del Reglament, de 16 de setembre de 1846, *“pero conservando la buena armonía con el Capitán General”*.

Quatre anys més tard, el 1850, Gràcia aconseguí segregar-se de Barcelona.

La tardana consecució de l'autonomia municipal per part de Gràcia retardà la consolidació dels termes municipals dels po-

57. D'altra banda, digué que ignorava els motius que movien Gràcia a voler separar-se de Barcelona. Contestant a una altra pregunta del cap polític digué que en distava un quart d'hora, *“hallándose el camino en un estado de poder viajar toda clase de caballerías, aduc [sic] carruajes”*.

bles del Pla, a excepció de Sants i Sant Andreu del Palomar. La posició central de Gràcia en el pla de Barcelona repercutia necessàriament no només en el terme de Barcelona, sinó en els dels altres pobles limítrofs al barri de Gràcia. Hem vist que Horta, les Corts i Sant Gervasi no tenien objeccions a la segregació de Gràcia, però mostraven el seu recel sobre les repercussions territorials que la segregació pogués comportar-los. De Sarrià, al qual també es demanà informe, en l'expedient no consta que el seu ajuntament contestés.

La segregació de les Corts del municipi de Sarrià també afectà no només el terme d'aquest últim, sinó també el de Barcelona, ja que, com hem vist, el 1840 "*quedaron incluidos en el mismo [terme de les Corts] buena parte del terreno y algunas casas que antes formaban parte de esa ciudad, o sea, del expresado barrio de Gracia*". La porció cedida representava la quarta part del territori de les Corts.

El poble de les Corts, assolida ja la independència de Sarrià, aviat va veure aproximar-se el perill d'una agregació anunciada a la ciutat de Barcelona (entre 1854-1857) amb la possible instal·lació d'una zona militar en el seu terme, un cop derruïdes les muralles; i el 1867, quan Barcelona ja intentà agregar-se'l directament.⁵⁸

Només es va produir un intent més de segregació d'un barri de Barcelona. El d'Hostafrancs, que aquesta ciutat intercanvià amb l'Hospitalet a canvi d'una franja marítima. La bona situació i evolució d'aquells terrenys de Creu Coberta produïren un increment ràpid de la població i el desig d'imitar la segregació de Gràcia de Barcelona, des de 1851. A partir de 1876 van quedar definitivament oblidades totes les vel·leïtats segregacionistes.

Alguns veïns del barri del Taulat (Poblenou) protagonitzaren diversos intents de segregat-se de Sant Martí de Provençals, el

58. Per als intents de segregació i agregació que ara exposem, seguim, fonamentalment, a I. NADAL i F. PIQUÉ, «Els municipis del pla de Barcelona: una perspectiva geogràfica. Entre l'agregació; la creació de la gran Barcelona, 1854-1904», *L'Avenç* (agost 1986), *Plecs d'història local*, 4, pàg. 54-55; aquesta publicació conté una aclaridora síntesi sobre aquesta qüestió.

1860, 1863 i 1870. La progressiva industrialització de Sant Martí de Provençals, especialment del Poblenou, anomenat 'la Manchester catalana', no fou aliena a les causes d'aquestes previsions d'independència administrativa.

Ja no hi va haver més intents segregacionistes per constituir un ajuntament nou. La resta foren ajustaments dels termes municipals, traspessos i intercanvis de terrenys per diverses circumstàncies, especialment urbanístiques i de prestació de serveis, que la gran metròpoli, en què s'estava convertint Barcelona, requeria.⁵⁹

Fins a les vigílies de les agregacions d'aquests pobles a Barcelona arribaren les actuacions de fixació dels límits dels termes municipals d'aquests pobles i, per descomptat, el seu amollonament.⁶⁰

A poc a poc i durant la primera meitat del segle XIX, cada un dels pobles del Pla començà a exercir una funció respecte al que seria la gran metròpoli barcelonina. La necessitat de complir determinades funcions els abocà a agregar-se a Barcelona: el decret que disposava l'agregació aportà el fonament legal que confirmava la interdependència que les necessitats urbanístiques i la ubicació industrial anaren teixint entre Barcelona i els pobles que l'envoltaven.

Gràcia començà a créixer demogràficament i aprovà un projecte d'urbanització, alhora que s'hi instal·laven indústries.⁶¹

59. El 1849 Barcelona va aconseguir que li fossin agregats uns terrenys per al cementiri del Poblenou i el camí d'accés a Sarrià, que el 1850 va perdre el seu barri sisè, que va ser incorporat a Sant Gervasi. El 1852 s'iniciaren els tràmits de delimitació municipal entre l'Hospitalet i Sarrià. Un altre expedient, iniciat el 1872, pretenia segregar una part del terme de l'Hospitalet per agregar-lo a Sants.

60. Vegeu-ne alguns exemples a R. GRAU i M. NADAL, *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*, Barcelona, Institut de Cultura i Proa, 1997, on en el repertori de fonts dels diferents arxius municipals de districte de Barcelona es recull una classificació i una catalogació excel·lents d'aquests a càrrec dels seus arxivers.

61. Vegeu el documentat estudi de Teresa i Àngels SOLÀ i PARERA, «El creixement urbà de Gràcia en les dècades de 1820 i 1830. Anàlisi de la urbanització Trilla», dins *El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història, els dies 12 i 13 de novembre de 1982*, Barcelona, Edicions de la Magrana i Institut Municipal d'Història (Ajuntament de Barcelona), 1984, pàg. 389-408.

Es reforçà la tendència, ja iniciada durant la segona meitat del segle XVIII, de convertir els dos extrems del Pla, que eren zones pantanoses i malsanes pròximes a les desembocadures del Llobregat (Sants) i del Besòs (Sant Martí), en 'pols industrials', fonamentalment de caràcter tèxtil (prats d'indianes o estampats de cotó). L'activitat fabril generà barris obrers, com ara la Bordeta i el Clot.⁶²

Els altres pobles romanien, a mitjan segle XIX, ancorats en les seves activitats agrícoles i en la seva funció de descans i estiuieg dels barcelonins: les Corts, Sarrià, Sant Gervasi i Horta.⁶³

Els pressupostos municipals, a mitjan segle XIX, començaren a reflectir la diferenciació industrial o agrícola dels pobles del Pla. El pressupost de despeses i ingressos per a l'any 1855 de Sant Martí es resumeix en 113.121 rals de despeses, per a l'atenció dels quals només es comptava amb 20.780 d'ingressos. El dèficit resultant de 92.841 rals va ser degut en gran part a les tradicionals partides per pagar el secretari, l'escrivent, el pregoner i altres treballadors de l'Ajuntament, a més del mestre i la mestra i altres atencions. Però també va ser degut a les inversions que segurament el creixement de la població exigia (camí del Bogatell, 4.358 rals) i a les obres de nova construcció (34.126 rals).

En aquest mateix any, Sant Andreu tingué unes despeses (57.696 rals) inferiors als ingressos (65.086) i, com a prova del seu caràcter rural i agrícola, la major part dels ingressos la nodrí l'arbitri o impost sobre els caps de bestiar boví, llaner i cabrum (36.372 rals).

Dècades abans de l'agregació, uns pobles ja giraven en l'òrbita de les necessitats del sòl urbà i industrial de Barcelona, amb al-

62. J. CODINA, «Agricultura, industrialització i creixement urbà a l'època contemporània. L'annexió de municipis al de Barcelona», dins *El Pla de Barcelona i la seva història...*, especialment pàg. 239-240.

63. Tot i el caràcter agrícola i d'esbarjo i el seu allunyament relatiu de Barcelona, Sarrià s'aproximà a la capital en constituir-se, entre 1850 i 1853, la carretera, en substitució del vell camí medieval. J. XAPELLI, «Carretera de Sarrià a Barcelona: Una aproximació al seu estudi», dins *El Pla de Barcelona i la seva història...*, pàg. 411-428.

tres implicacions de caràcter laboral i d'ordre públic,⁶⁴ mentre que d'altres romanien lluny de les necessitats i aliens a les implicacions, però la previsió d'espai per al futur atrapà abans o després aquests pobles, sense oblidar els interessos o, millor, els fruits de l'especulació dels que havien anat invertint en sòl urbà o en terres de conreu que passaren a urbanitzar-se.⁶⁵

Per aquestes i altres causes l'hora de l'agregació dels pobles del Pla de Barcelona començava a sonar a mitjan segle XIX.

64. Abans de l'agregació a Barcelona, alguns d'aquests pobles ja participaven de l'accidentada vida política de Barcelona a mitjan segle XIX. En algun cas, la pèrdua dels fons arxivístics fou causada pel 'rebombori' de les quintes, com per exemple a Gràcia, on no hi ha documentació anterior a 1870.

65. Vegeu E. DÍAZ PERERA, «La inversió del sòl a Barcelona en el procés d'acumulació de capital»; A. SEGURA i J. SUAUAU, «L'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona 1723-1823/1841»; M. TATJER MIR, «La propietat immobiliària urbana a Barcelona a mitjan segle XIX». Tots tres dins *El Pla de Barcelona i la seva història...*

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

Si desitjau rebre algun número ja publicat, cal que us adreceu a:

Seminari d'Història de Barcelona
Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona
Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1. 08002 Barcelona
Fax 93 517 85 27
E-mail: shb@mail.bcn.es

Nom i cognoms:

Institució:

Adreça:

Població:

Telèfon: Fax: E-mail:

Data:

Desitjo rebre els següents Quaderns:

.....
.....
.....

Signatura / segell

Seminari d'Història de Barcelona

Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona

Títols publicats

001

Els dirigents patronals i la Setmana Tràgica
Soledad Bengoechea

002

Els districtes de Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència
Joaquim Clusa

003

Composició i percepció dels drets del Consell de Cent barceloní durant el segle XVI
Jaume Dantí

004

L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional
José Sarrión Gualda

Propers títols

005

La teoría del salario obrero y la subestimación del trabajo femenino en Ildfonso Cerdà
Cristina Borderías, Pilar López Guallar

Ajuntament de Barcelona

Institut de cultura ■